

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ**  
**AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ**  
**MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ**

*Əlyazması hüququnda*

**Rəşid Əhmədov Zöhrab oğlu**

**“MÜASİR DÖVRDƏ ABŞ - AZƏRBAYCAN İQTİSADI ƏLAQƏLƏRİ”**  
**mövzusunda**

**MAGİSTR DİSSERTASİYASI**

**İxtisasın şifrəsi və adı: HSM-060211 Ölkəşünaslıq (ABŞ üzrə)**

**Elmi rəhbər: dos, t.ü.f.d. Şəfəq Abdullayeva**

**BAKİ – 2022**

# MÜNDƏRİCAT

|                                                                                                                              |           |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------|
| <b>Giriş.....</b>                                                                                                            | <b>3</b>  |
| <b>I FƏSİL. 1991-2008-ci illərdə Birləşmiş Ştatlar və Azərbaycan arasında<br/>çoxtərəfli iqtisadi münasibətlər.....</b>      | <b>6</b>  |
| 1.1.Müstəqilliyimizin ilk illərində Azərbaycan və ABŞ əlaqələrində mövcud<br>problemlər və onların iqtisadiyyata təsiri..... | 6         |
| 1.2 Bala C.Buşun hakimiyyət illərində Azərbaycan və ABŞ arasında əsas iqtisadi<br>tərəfdaşlıq istiqaməti.....                | 20        |
| <b>II FƏSİL. 2008-2021-ci illərdə Birləşmiş Ştatlar və Azərbaycan arasında<br/>əlaqələrin iqtisadi aspektləri.....</b>       | <b>36</b> |
| 2.1.2008-ci il maliyyə böhranından sonra Azərbaycan-ABŞ iqtisadi əlaqələrinin<br>xarakterik xüsusiyyətləri.....              | 36        |
| 2.2.Prezident D.Trumpın hakimiyyət illərində Birləşmiş Ştatlar ilə Azərbaycan<br>arasında iqtisadi əlaqələrin dinamikaı..... | 44        |
| <b>Nəticə.....</b>                                                                                                           | <b>62</b> |
| <b>İstifadə edilmiş ədəbiyyat.....</b>                                                                                       | <b>65</b> |

## Giriş

**Mövzunun aktuallığı:** ABŞ 1992-ci ildə Azərbaycanla diplomatik əlaqələr qurdu. İki ölkə birlikdə Avropanın enerji təhlükəsizliyini təşviq etmək, ikitərəfli ticarət və sərmayələri genişləndirmək, terrorizm və transmilli təhdidlərə qarşı mübarizə aparmaq üçün çalışırlar. Amerika Birləşmiş Ştatları Azərbaycanda demokratiyanın gücləndirilməsinə və iqtisadi şaxələndirilmənin inkişafına sadıqdır.

ABŞ Hökumətinin Azərbaycana verdiyi yardım, Azərbaycanın təhdidlərlə mübarizə qabiliyyətini yaxşılaşdırmaq, iqtisadi inkişafı artırmaq və şaxələndirmək, müstəqil qurumları və vətəndaş cəmiyyətini təşviq etmək məqsədi daşıyır. ABŞ və Azərbaycan arasında Ticarət Əlaqələri Sazişi və İkitərəfli İnvestisiya Müqaviləsi var. Hökumətlər vaxtaşırı ticarət və investisiya qoyuluşlarını inkişaf etdirmək üçün ikitərəfli əməkdaşlığı müzakirə etmək üçün ABŞ-Azərbaycan İqtisadi Tərəfdaşlıq Komissiyasını çağırırlar. Amerika Birləşmiş Ştatları uzun müddətdir enerji mənbələrini inkişaf etdirmək və Qərb bazarlarına ixrac etmək səylərini dəstəkləyir.

Xam neft Azərbaycandan ABŞ-a ən böyük idxaldır. ABŞ şirkətləri Azərbaycanda dənizdə neft inkişaf layihələrində iştirak edir, Azərbaycana təyyarə və ağır texnika ixrac edir və kənd təsərrüfatı, telekommunikasiya, turizm, nəqliyyat xidmətləri və digər sahələrdə imkanları nəzərdən keçirir. İlk növbədə milli təhlükəsizlik və müdafiə sektorlarında bəzi istisnalar istisna olmaqla, Xarici investisiyaların qorunması haqqında Azərbaycan Qanunu, milli investorun da sərmayə qoya biləcəyi hər hansı bir fəaliyyətə birbaşa xarici investisiyaya icazə verir. Azərbaycan Ümumiləşdirilmiş Seçimlər Sistemi (GSP) proqramı çərçivəsində faydalanan ölkədir. GSP proqramı investorların Azərbaycanda istehsal etmələri və seçilmiş məhsulları ABŞ bazarına rüsumsuz ixrac etmələri üçün stimül verir.

ABŞ Azərbaycanı ABŞ-SSRİ Vergi Müqaviləsinə əsasən keçmiş SSRİ-nin hüquq və öhdəliklərini yerinə yetirmiş hesab edir. Azərbaycan və ABŞ Dünya Bankı da daxil olmaqla bir sıra eyni beynəlxalq təşkilatlara mənsubdurlar. Azərbaycan Amerika Dövlətləri Təşkilatı və Ümumdünya Ticarət Təşkilatının müşahidəçisidir. Azərbaycan Şimali Atlantika Müqaviləsi Təşkilatının Sülh Naminə Tərəfdaşlıq proqramında fəaliyyət göstərir.

**Mövzunun öyrənilmə dərəcəsi.** İngilis müəlliflərindən Maykl C.C. Adams, Evan Maudsleyin tərəfindən ABŞ-ın dünya iqtisadiyyatında rolu geniş tədqiq edilmiş, Robert Higgsin tədqiqatında isə iqtisadi elementlərə nəzər yetirmişdir. David R. Henderson “Böyük Depressiya” illəri ərzində dünya və Amerikada yaranan böhranı analiz etmiş, Richard Haas yeni dünya düzənində ABŞ-ın rolunu və mövqeyini aydınlaşdırmışdır. Rus müəllifləri V.O. Peçatnov, A.S. Manikin, M.V. Leonidoviç xüsusilə ABŞ-ın daxili və xarici siyasətini, üstünlük uğrunda mübarizəsini əks etmişlər. İbrahim Ulus, Oral Sander, Sabiha Sertel, Rıfat Uçarol və s. türk müəllifləri də dövrü tədqiqatlarına cəlb etmişlər. Azərbaycan müəlliflərindən Məmmədağa Baxışov, Qasımlı Musa, Mustafayeva ABŞ-ın həm siyasi, həm də iqtisadi rolunu araşdırmışlar.

**Tədqiqat işinin obyektı.** Tədqiqatın obyektini Birləşmiş Ştatlar və Azərbaycan arasında çoxtərəfli iqtisadi münasibətlər təşkil edir.

**Tədqiqat işinin predmeti.** Tədqiqatın predmetini isə Birləşmiş Ştatlar və Azərbaycan arasında əlaqələrin iqtisadi aspektləri, inkişaf dinamikası təşkil edir.

**Tədqiqatın məqsədi və vəzifələri.** Tədqiqatın məqsədi Müasir dövrdə ABŞ - Azərbaycan iqtisadi əlaqələrini və onun inkişaf mərhələləri araşdırmaq və təhlil etməkdir. Tədqiqatın vəzifələrinə gəldikdə isə, əsas olaraq iki ölkə arasında olan iqtisadi münasibətlərin mərhələli olaraq araşdırılması olmuşdur:

- Birləşmiş Ştatlar və Azərbaycan arasında çoxtərəfli iqtisadi münasibətləri araşdırmaq;
- Azərbaycanın müstəqilliyinin ilk illərində Azərbaycan və ABŞ əlaqələrində mövcud problemlər və onların iqtisadiyyata təsirini tədqiq etmək;

- Bala C.Buşun hakimiyyət illərində Azərbaycan və ABŞ arasında əsas iqtisadi tərəfdaşlıq istiqamətini təhlil etmək;

- Müasir dövrdə Birləşmiş Ştatlar və Azərbaycan arasında əlaqələrin iqtisadi aspektlərinə nəzər yetirmək;

- 2008-ci il maliyyə böhranından sonra Azərbaycan-ABŞ iqtisadi əlaqələrinin xarakterik xüsusiyyətlərini araşdırmaq;

-Prezident D.Trumpın hakimiyyət illərində Birləşmiş Ştatlar ilə Azərbaycan arasında iqtisadi əlaqələrin dinamikasını tədqiq etmək.

**Tədqiqatın informasiya bazası və işlənməsi metodları:** Mövzu ilə bağlı material bir çox elmi materiallardan əldə edilmişdir. Əsasən yeni mənbələrə, xüsusi ilə ingilis dilində olan elmi məqalələr və elektron kitablara müraciət edilmişdir.

**Tədqiqat işinin metodoloji əsasları.** Tədqiqat işinin metodoloji əsası kimi isə tarixilik, müqayisəli təhlil, sistemli yanaşma və s. kimi metodlardan istifadə olunmuşdur.

**Tədqiqatın elmi yeniliyi:** Tədqiqatın elmi yeniliyi mövzunun hərtərəfli şəkildə tədqiq olunmasıdır. Dissertasiya Müasir dövrdə ABŞ - Azərbaycan iqtisadi əlaqələrinin sistemli şəkildə öyrənilməsinə imkan yaradır.

**Tədqiqatın praktik əhəmiyyəti:** Tədqiqatın praktik əhəmiyyəti onun gələcəkdə bu mövzu ilə bağlı yazılacaq işlər üçün faydalı mənbə kimi istifadə edilə bilinməsidir.

**Tədqiqat işinin aprobeasiyası.** Tədqiqatın əsas məzmunu magistrantın universitetinin elmi jurnalında çap etdirdiyi məqalədə öz əksini tapmışdır.

**Dissertasiya işinin strukturu:** Dissertasiyanın quruluşunu giriş, iki fəsildən, nəticədə, ədəbiyyat siyahısı təşkil edir.

I Fəsildə 1991-2008-ci illərdə Birləşmiş Ştatlar və Azərbaycan arasında çoxtərəfli iqtisadi münasibətlər, müstəqilliyimizin ilk illərində Azərbaycan və ABŞ əlaqələrində mövcud problemlər və onların iqtisadiyyata təsiri və Bala C.Buşun hakimiyyət illərində Azərbaycan və Birləşmiş Ştatlar əsas iqtisadi tərəfdaşlıq istiqamətləri tədqiq edilir.II Fəslində 2008-2020-ci illərdə Birləşmiş Ştatlar və Azərbaycan arasında əlaqələrin iqtisadi aspektləri, 2008-ci il maliyyə böhranından sonra Azərbaycan-ABŞ iqtisadi əlaqələrinin xarakterik xüsusiyyətləri, Prezident D.Trumpın hakimiyyət illərində Birləşmiş Ştatlar ilə Azərbaycan arasında iqtisadi əlaqələrin dinamikası təhlil edilir.

## **I FƏSİL. 1991-2008-ci illərdə Birləşmiş Ştatlar və Azərbaycan arasında çoxtərəfli iqtisadi münasibətlər.**

## **1.1 Müstəqilliyimizin ilk illərində Azərbaycan və ABŞ əlaqələrində mövcud problemlər və onların iqtisadiyyata təsiri**

Cənubi Qafqaz məsələsində, bəzi analitiklərin 1990 və 2000-ci illərdə (və müəyyən qədər də davam etdirməyə) meyli olduğu kimi, Amerika üçün onun geosiyasi əhəmiyyətini yüksək qiymətləndirmə cazibəsinə qarşı durmaq lazımdır. Ancaq bu açıq şəkildə ABŞ dünyasının geosiyasi şahmat lövhəsində heç bir əhəmiyyət kəsb etmədiyi anlamına gəlmir. Əksinə, bu bölgəni müəyyən xüsusiyyətlərə çevirdi və bu gün də göstərir.

Bu əhəmiyyətin əksəriyyəti ya birbaşa, ya da ən azından coğrafi və geostrateji mövqeyindən qaynaqlanır. Cənubi Qafqazın ABŞ-ın dünya strategiyasında böyük əhəmiyyət daşıyan bu nəhəng dünya bölgəsi Avrasiyada yerləşməsi, xüsusən SSRİ-nin süqutundan sonrakı illərdə onu xüsusi əhəmiyyətə malik bir regiona çevirdi. Üstəlik Cənubi Qafqaz yalnız Avrasiya, Avrasiyada mərkəzi bir yer tutur. Məşhur alim və keçmiş prezident Carter-in Milli Təhlükəsizlik müşaviri Zbigniev Bzezinskiyə sözlərinə görə Azərbaycan da az sayda Avrasiya “dönüşçülərindən” biridir[3, s 84].

Eyni zamanda, bu coğrafi mövqe, ABŞ-ın Avrasiya və dünya strategiyasında II Dünya Müharibəsi, Rusiya, Türkiyə və İrandan bəri çox sayılan bugünkü Ermənistan, Azərbaycan və Gürcüstan ilə üç böyük Avrasiya gücü arasında köhnə və zəngin münasibətləri də formalaşdırdı. Buna görə də Amerika nöqteyi-nəzərindən üç Cənubi Qafqaz respublikasına baxıla bilər - və əslində ABŞ rəsmiləri tərəfindən nadir hallarda tanınmasına baxmayaraq, daha geniş bir çərçivədə nəzərdən keçirilə bilər. ABŞ, Rusiya, Türkiyə və İranla münasibətlərində düşmən İranı tutmaq və ya müttəfiq Türkiyəyə üstünlük vermək üçün “istifadə” edilə bilər.

1991-1992-ci illərdə müstəqil Azərbaycan Respublikasının bir sıra dünya dövlətləri tərəfindən tanınaraq, diplomatik əlaqələrin yaradılması onun beynəlxalq münasibətlər sisteminə mütəmadi olaraq inteqrasiyasına imkan yaratmağa başladı. Müstəqilliyin bərpası müasir Azərbaycan tarixinin ən böyük nailiyyəti idi. Amma, həmin dövr yenidən müstəqilliyini elan etmiş Azərbaycan üçün bir çox xüsusiyyətlərinə görə gərgin idi:

Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi, ağır iqtisadi durum, ölkədaxili separatizm, ölkənin özünün digər dövlətlərin marağına səbəb olan əlverişli coğrafi mövqeyi və s.

Proseslərin hansı məcrədə inkişaf edəcəyini təxmin edən ABŞ Sovet İttifaqının dağılmasına hələ bir müddət qalmış elm və iş adamlarını, jurnalistləri Azərbaycanı ziyarət etməyə göndərmişdir. 27 sentyabr, 1990-ci ildə Bakıda hər iki tərəfdən iş adamların və şirkətlərin iştirak etdiyi Azərbaycan-Amerika simpoziumu keçirilmişdir. 1991-ci ilin aprel ayında Azərbaycan KP MK-nin katibi F.Q.Muradəliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycan Respublikası dövlət, siyasi, ictimai təşkilatlarının nümayəndələri, ədəbiyyat və elm xadimlərindən təşkil olunmuş bir qrup nümayəndə heyyyəti Amerika rəhbərlər konfransının dəvəti ilə ABŞ-a səfər etmişdilər. Deməli, artıq SSRİ-nin son günlərindən etibarən ABŞ-la Azərbaycan arasında yavaş-yavaş əlaqələrin qurulması istiqamətində ilk cəhdlər nəzərə çarpırdı. Hələ SSRİ dağılmamışdı, Azərbaycan da İttifaqın tərkibində idi, ikitərəfli diplomatik əlaqələr qurulmamışdı, lakin mədəni sahədə bəzi yaxınlaşmalar artıq özünü göstərirdi.

Azərbaycan müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra onu respublika olaraq ilk tanıyan dövlətlərdən biri ABŞ olmuşdur. ABŞ prezidenti Corc Buş 25 dekabr 1991-ci ildə dünyada yeni yaranmış vəziyyətlə bağlı açıqlama verərkən Azərbaycanın da müstəqilliyini tanıdığını bəyan etmişdir. Lakin, yeni yaranmış dövlətlərin hamısını tanısa da yalnız bir neçəsi ilə diplomatik münasibətlər quracağını bəyan etmişdi: Ukrayna, Ermənistan, Qazaxıstan, Belarusiya və Qırğızıstanla rəsmi diplomatik əlaqələr qurulacaq, digər dövlətlər-Moldova, Türkmənistan, Azərbaycan, Tacikistan, Gürcüstan və Özbəkistanla isə həmin ölkələrin yalnız ABŞ-ın demokratiya və təhlükəsizlik prinsiplərinə uyğunlaşdığı bir dövəmdə diplomatik əlaqələrin qurulması nəzərdə tutulurdu. Bu məqsədlə ABŞ prezidenti Azərbaycanın ilk prezidenti A.Mütəllibova məktub ünvanlayaraq bildirmişdir ki, ikitərəfli münasibətlərin qurulması üçün Azərbaycanın bir sıra öhdəlikləri siyasi islahatlar aparılması üçün beynəlxalq qanunvericiliyə əsaslanmalı, insan haqları və etnik azlıqların hüquqlarını qorumaq,

beynəlxalq müqavilələrə qoşulmalı, bütün mübahisəli məsələləri BMT, ATƏM, Beynəlxalq Məhkəmə və digər qurumlar vasitəsilə həll etməli və s. üzərinə götürməsi vacibdir [19, s. 152]. Maraqlıdır, Ermənistanla münasibətlər heç bir şərt irəli sürülmədən qurulmuşdu. Əslində sadalanmış prinsiplərə əməl etməli olanlar məhz onlar idi. Sadəcə, artıq qeyd edildiyi kimi əsrin əvvəllərindən formalaşmış erməni lobbisinin fəaliyyəti ABŞ-ın bu dövlətə qarşı davranışında daha mülayim mövqe nümayiş etdirməyə məcbur edirdi.

Prezidentin verdiyi bəyanata baxmayaraq, cəmi bir neçə ay sonra Azərbaycan Respublikası ilə Amerika Birləşmiş Ştatları arasında diplomatik əlaqələr qurulmuş, Bakıda və Vaşinqtonda səfirliklər açılmışdı. Yuxanda qeyd edilmiş bəyanatla ABŞ hökuməti gözləmə mövqeyində durduğunu hiss etdirirdi. İlk vaxtlar təbii ki, ABŞ yenidən müstəqilliyini qazanmış Azərbaycanı öyrənmək, xarici siyasətdə hansı addımları atacağını, imperiyanın tərkibindən çıxsa belə Moskva ilə bağlılığın hansı səviyyədə təzahür etdiyini, iqtisadi şəraitin, insan hüquqları və söz azadlığı kimi məsələlərin hansı durumda olduğunu kənardan izləmək mövqeyində dururdu.

1992-ci ilin fevral ayında ABŞ rəsmisi Ceyms Beykerin Bakıya gəlişinin də əsas məqsədi məhz bu səpkidə müəyyən araşdırmalar apararaq, dövləti üçün lazımı məlumatları əldə etmək idi. Həmin dövr isə Azərbaycan dövləti və xalqı üçün çox çətin bir dönmə idi. 1988-ci ildən qonşu Ermənistan dövləti tərəfindən əzəli torpağımız olan Dağlıq Qarabağa qarşı başlanan ərazi iddiaları artıq müharibə vəziyyəti yaratmışdı, qanlı döyüşlər gedirdi və ermənilər tərəfindən bir sıra ərazilərimiz işğal olunmuşdu və bütün bunlar Rusiyanın maddi və hərbi dəstəyi ilə həyata keçirilirdi. Buna baxmayaraq, Azərbaycan Respublikasının ilk prezidenti Ayaz Mütəllibov (1991-1992) Rusiya istiqamətli siyasət yürüdərək, ABŞ-a və Qərb dövlətləri ilə əməkdaşlığa xüsusi maraq göstərməmiş, fəaliyyətini Moskvanın diqtəsi ilə davam etdirərək, onun maddi və mənəvi köməkliyi ilə baş tutan ermənilərin hücumuna göz yummağa məcbur olmuşdur. Düzdür, həmin qısa müddət ərzində Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyi bir çox dövlətlər tərəfindən tanınmış, o cümlədən İslam Konfransı Təşkilatının (İslam Əməkdaşlıq

Təşkilatı), Avropa Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının tam hüquqlu üzvlüyünə qəbul edilmişdir. Amma, bütün bunlar müharibənin gedişatına təsir göstərməyərək, Azərbaycanın torpaqlarının işğalının davam etməsilə müşayiət olunmuşdu. 1992-ci ilin 26 fevral tarixində Xocalı faciəsindən sonra isə xalqın iradəsilə Ayaz Mütəllibov istefaya getməyə məcbur olmuşdur.

ABŞ isə bu dövəmdə Azərbaycanda baş verən prosesləri izləyir, bura bir sıra nümayəndələrini göndərərək mütəmadi olaraq vəziyyəti öyrənmək istiqamətində iş aparırdı. ABŞ dövlət katibi Ceyms Beykerdən sonra, ABS Xarici İşlər Nazirinin Xüsusi İşlər üzrə böyük nümayəndəsi Nikolas Sangoya da ölkəmizə təşrif buyurmuş və tezliklə dövlətinin Azərbaycanda səfirlik səviyyəsində diplomatik nümayəndəlik açmaq fikrində olduğunu söyləmişdir. Bundan sonra ən qısa zamanda, yəni artıq mart ayında ABŞ-ın rəsmi diplomatik nümayəndəliyi Bakıda fəaliyyətə başlamışdı. Səfirliyin açılmasının həm ABŞ, həm də Azərbaycan üçün mühim gözləntiləri var idi: belə ki, ABŞ-a vəziyyəti daha dolğun, yerindəcə araşdırmağa, yerli hakimiyyətin Rusiya meyilli siyasətindən ABŞ-a qarşı doğan təhdidlərdən xəbərdar olmağa, hakimiyyəti və xalqı Amerika demokratiyası və dəyərləri ilə hərəkət etməyə inandırmağa, eyni zamanda iqtisadi maraqlarını həyata keçirməyə imkan verirdi. Azərbaycan üçün isə qarşılıqlı münasibətlərin inkişaf etdirilməsi, Azərbaycan adlı bir dövlətin mövcudluğunun təbliğ olunması, müharibə şəraitində beynəlxalq hüquq normalarının kobud şəkildə pozularaq torpaqlarımızın işğal olunmasına etiraz üçün dəstək alması istiqamətində bu diplomatik nümayəndəlik bir ümid və vasitə rolunu oynamalı idi.

Beləliklə, ilk fəvqəladə və səlahiyyətli səfir Riçard Mayls olmaqla ikitərəfli əməkdaşlığın inkişafında mühim rol oynayan səfirliyin açılması ilə diplomatik münasibətlər qurulmuş oldu. ABŞ rəsmilərinin ziyarətlərinin davamı kimi 1992-ci ilin aprel ayında ABŞ-ın ATƏT üzrə nümayəndəsi Dennis de Konsinin rəhbərliyi altında Kongres nümayəndələrinin Bakıya gəlişinin əsas məqsədi də dövlətimiz haqqında geniş məlumat əldə etmək, Dağlıq Qarabağ haqqında həqiqətləri öyrənmək və Azərbaycanın qonşu dövlətlərlə münasibətlərinin hansı səviyyədə olmasını araşdırmaq olmuşdur [23,

s. 45]. Bütün bu rəsmi ziyarətlərin nəticəsi olaraq, 1992-ci ilin mayın 19-da ABŞ Dövlət Departamentinin rəsmi nümayəndəsi bildirmişdir ki, onun ölkəsi Dağlıq Qarabağda və Naxçıvanda döyüş əməliyyatlarının gücləndirilməsini qətiyyətlə pisləyir və hər hansı bir ərazinin statusunun zorakılıq əsasında birtərəfli şəkildə dəyişdirilməsi ilə razılaşmır [13, s. 282]. Deməli, 1991-ci ilin dekabrından 1992-ci ilin yayına kimi, yəni cəmi bir neçə ay ərzində ikitərəfli münasibətlərin müəyyən bir məcraya düşərək tədricən irəliyə doğru istiqamətləndiyi müşahidə edilir.

Bu Cənubi Qafqazın əhəmiyyətli coğrafi xüsusiyyəti enerji mənbələri və onların Qərb bazarlarına nəqli ilə də əlaqəli idi. Azəri Xəzərin alt qatı uzun müddətdir ki, neft və qazla zəngindir. Buna görə Sovet dövrünün sonunda Amerika və digər Qərb şirkətləri bu qaynaqların istehsalı, nəqli və satışı ilə məşğul olmaqda maraqlı oldular. İqtisadi, həm də siyasi səbəblərdən ABŞ administrasiyaları tərəfindən açıq şəkildə dəstəkləndilər. Həqiqətən də, Qərbin ideyası Xəzərin neft və qaz hasilatını və nəqlini təmin etmək, Sovet İttifaqını bu sahədə miras alan Rusiya inhisarını qırmaq və İranı da buradan kənarlaşdırmaq idi.

Geosiyasi təsir və neft və qaz üçün bu “böyük oyun” çərçivəsində Cənubi Qafqazın əhəmiyyəti, şübhəsiz ki, 11 sentyabr terror hadisələrindən və ABŞ prezidenti Corc Buşun Əfqanıstan və İraqa müharibə elan etməsindən sonra artdı. Ermənistan, Azərbaycan və Gürcüstan hətta ABŞ və müttəfiqlərinin bu iki ölkədəki hərbi əməliyyatlar üçün maraqlı “dəstək bazaları” kimi qəbul olunmağa başladılar. ABŞ-ın rəhbərlik etdiyi terrorizmlə müharibənin bu üç ölkəsinin dəstəyi də simvolik olaraq vacib ola bilər: dəstəkləri nümunə ola biləcək “yerli” geosiyasi oyunçulardır. Bu, xüsusən dünyəvi bir ölkə olsa da Azərbaycan üçün də doğrudur. ABŞ üçün və ABŞ-ın rəhbərlik etdiyi koalisiyalar üçün xüsusi bir tərəfdaşa çevirir. ABŞ-a “müsəlman dünyasına” deyil, yalnız İslami terrorizmə qarşı olduqlarını göstərməyə imkan verir [26, s 79].

Əsasən bu geopolitik, geostrateji və geoiqtisadi parametrlərdən başqa, digər etnik və qeyri-etnik lobbilərlə yanaşı, erməni olan da əhəmiyyətli bir etnik lobbinin bölgəni öz fəaliyyətinin əsas sahəsi hesab etməsi də bunu göstərir. Vaşinqton baxımından Cənubi

Qafqaz olduqca xüsusi və əhəmiyyətlidir. Bu gün təqribən 330 milyon insanın yaşadığı bir ölkədə çox olmasa da, bir-iki milyona qədər erməni mənşəli Amerikalı - əksəriyyəti 1915 Erməni Soyqırımından sağ qalanların nəslindəndir, lakin bunların da əhəmiyyətli bir hissəsi, daha çox son dövrlərdə Respublikadan gələn immiqrantlardır. Ermənistan - Vaşinqtonda olduqca yaxşı təşkilatlanmışdır. Məqsədləri erməni mənafelərini qorumaq və təşviq etmək olan iki lobbi təşkilatı var.

Konqresin erməni məsələləri üzrə qrupuna rəhbərlik edən konqresmenlər başda olmaqla bəzi siyasi liderlərlə çox güclü əlaqələr qurdular. Bu erməni lobbiləri və onların tərəfdarları Vaşinqtonda “atəş etmir”, lakin bəzi digər qruplarla birlikdə - xüsusən də neft və qaz şirkətləri ilə əlaqəli olan bir neçə qrup - olduqca dinamikdirlər və rezonans qabiliyyətinə sahibdirlər. Amerika siyasi liderləri üçün xüsusi Cənubi Qafqaz bəzi digər qruplarla birlikdə - xüsusən də neft və qaz şirkətləri ilə əlaqəli bir neçə qrup - olduqca dinamikdir və Cənubi Qafqazı Amerika siyasi liderləri üçün xüsusi etməyə meylli olan rezonans qabiliyyətə malikdirlər.

Buna görə də üç respublikanın müstəqilliyini izləyən aylarda və ilk illərdə, 1991-ci ildə ABŞ Cənubi Qafqaz üçün açıq şəkildə, yüksək dərəcədə olmasa da, maraq göstərməyə başladı. O vaxtdan bəri, ABŞ-ın Ermənistan, Azərbaycan və Gürcüstana qarşı siyasəti, bu siyasətin başlanğıcını nəzərə alsaq, Corc Buşun prezidentliyi dövründə (və mübahisəli olaraq, son bir neçə ildə Barak Obama ilə birlikdə) olduqca fəal və çoxölçülü olmuşdur.

ABŞ dünyanın istənilən ölkəsinə, dövlət təşkilatlarına, qəbul edilən qərarlara və yürüdülməsinə siyasətə təsir etmək iqtidana sahib hegemon dövlətdir. Bu gücü ona iqtisadi, siyasi və hərbi potensialı, həmçinin beynəlxalq nüfuzu verir [1, s 262].

Həqiqətən də, xüsusilə xarici əlaqələr məsələsində kifayət qədər “tədbirli” bir prezident olduğu ilə məşhur olan Corc Buş Cənubi Qafqaza qarşı hansı münasibət və siyasət qəbul edəcəyinə bir az tərəddüd etdi. ABŞ rəhbərliyi, əslində dünyanın qalan hissəsi kimi - SSRİ-nin nisbətən vəhşicəsinə süqut etməsindən və keçmiş sovet respublikalarının müstəqilliyindən olduqca təəccübləndi.

Bu arada vəziyyətin 1991 və 1992-ci illərdə xüsusilə gərgin və qeyri-sabit olduğu Cənubi Qafqaz bölgəsində çox məlumatı və təcrübəsi yox idi. Prezident Buş və dövlət katibi Ceyms Beyker, üç respublikanın müstəqilliyini tanıdıqları və səfirliklər açaraq ilk ikitərəfli müqavilələri imzalayaraq onlarla rəsmi əlaqələrə başladıklarına baxmayaraq, Cənubi Qafqaz geosiyasətinə həqiqətən qoşulmaq istəmədiklərini görmədilər[39, s 245].

1993-cü ilin sonunu, 1994-cü ilini Azərbaycan dövlətçiliyində, eyni zamanda ABŞ-Azərbaycan münasibətlərində bir dönüş mərhələsi adlandırı bilərik. Artıq, Xəzərin Azərbaycan hövzəsinə ABŞ-qərb kapitalının cəlb olunması və sərmayə üçün uyğun şəraitin yaradılması ilə ikitərəfli münasibətlərdə bir işıltı hiss olunmağa başladı. İqtisadi cəhətdən əlaqələrin düzənə düşməsi təbii ki, siyasi münasibətlərin inkişafına da təsirsiz ötüşməyəcəkdi.

1997-ci ildə baş tutmuş ABŞ-a rəsmi səfərindən əvvəl Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev bir neçə dəfə ABŞ prezidenti Bil Klintonla görüşmək şansına malik olmuşdur. 1994-cü ilin sentyabr ayında BMT Baş Assambleyasının 49-cu sessiyasında iştirak etmək üçün ABŞ-da işgüzar səfərdə olmuş, Kolumbiya Universitetinin Hariman İnstitutunda çıxış etmiş, ikitərəfli əməkdaşlığın hər iki dövlət üçün faydalılığını, yəni ABŞ sərmayəçilərinin burada iqtisadi maraqları, qərb inkişaf modelinin isə Azərbaycan üçün bir örnək alması baxımından zəruriliyini vurğulamışdır. Eyni zamanda, institutun yüksək səviyyəli professor-alim heyətini Dağlıq Qarabağ həqiqətlərini araşdırmağa və Konqresin qəbul etdiyi ədalətsiz “907-ci düzəliş”in ləğv olunması istiqamətində söyləri birləşdirməyə çağırmışdı [8, s. 304]. 1994-cü ilin dekabrında ATƏM-in Budapeşt zirvə görüşündə prezident H.Əliyev prezident B.Klintonla görüşmüş, 1995-ci ilin oktyabr ayında BMT-nin 50 illik yubileyi ilə əlaqədar yenidən ABŞ-da işgüzar səfərdə olduğu müddətdə iki prezident arasında görüş təşkil olunmuş, hər iki dövləti maraqlandıran bir çox məsələlər müzakirə obyektinə olmuşdu.

Bu qeyri-rəsmi görüşlər nəhayət, 1997-ci ilin iyul-avqust aylarında B.Klintonun H.Əliyevi ABŞ-a rəsmi səfərə dəvət etməsinə zəmin yaratmış olmuşdu. Bu, H.Əliyev

siyasətinin böyük nailiyyəti idi, çünki SSRİ dağıldıqdan sonra ərazi və əhali miqyasına görə məhdud, siyasi cəhətdən zəif, parçalanma təhlükəsinə məruz qalan, yerləşdiyi regionun xüsusiyyətlərinə görə daim digər dövlətlərin maraq dairəsində olan bir dövləti-Azərbaycanı, cəmi bir neçə il ərzində ayağa qaldıraraq, ABŞ kimi dünyanın qüdrətli dövlətinin maraq dairəsinə daxil edərək, onunla müzakirələr aparmaq istəyi yaratmaq son dərəcə çətin bir iş idi. Bu, artıq 90-cı illərin əvvəllərində ABŞ-ın Azərbaycana qarşı yürütdüyü siyasətin transformasiya olunmasının zirvəsi hesab olunmalıdır. O zaman izləmə-gözləmə, öyrənmə-təhlil etmə kimi məqsədlər daşıyan siyasət artıq o mərhələni uğurla arxada qoyaraq, tərəfdaşlıq münasibətlərinin əsasının qoyulmasına yönəlmişdi.

Prezident Bill Klintonun rəhbərliyi altında gerçək bir Cənubi Qafqaz ABŞ xarici siyasəti formalaşmağa başladı. Prezident Buşun əksinə, Bill Klinton daha əvvəl də qeyd olunduğu kimi yeni, yəni bipolyar qlobal xarici strategiya Klinton Doktrini yaratmağa qərar verdi.

Bu ümumi çərçivə, üç ölkəsinin 1993-cü ildə və sonrasında siyasi və iqtisadi keçid dövründə olan və yeni beynəlxalq birlikdə yerlərini yaratmağa çalışan keçmiş sovet respublikaları olduğu Cənubi Qafqaza birbaşa təsir etdi. Bu vaxt ABŞ yuxarıda inkişaf etdirdiyimiz, neft və qaz ehtiyatları və ya geostratji ilə əlaqəli bir neçə Cənubi Qafqaz spesifikliyini görməzdən gələ bilmədi və bu parametrlər də ABŞ-ın Cənubi Qafqaz siyasətinin formalaşmasına kömək etdi.

Nəticə olaraq mübahisəli şəkildə “strategiya” deyə biləcəyi ümumi bir siyasət müəyyən edilmişdir. Rəsmi olaraq 1996-1997-ci illərdə keçmiş dövlət katibinin müavini Strobe Talbottun bir sıra çıxışlarında təqdim etdiyi əsas məqsədlər bunlar idi: bu ölkələrdə siyasi və iqtisadi islahatları dəstəkləmək, regional münaqişələrin həllinə töhfə vermək, enerji təhlükəsizliyini dəstəkləmək və Amerika şirkətlərinin kommersiya maraqlarını təşviq etmək.

Azərbaycan qonşu ölkələrlə münasibətlərə xüsusi diqqət yetirir. Azərbaycanın sərhəd qonşuluğunda yerləşməyən siyasi, iqtisadi baxımdan inkişaf etmiş Qərbi dövlətləri ilə münasibətlər Azərbaycanın apardığı xarici siyasətdə xüsusi önəm daşıyır. Ölkəmiz ABŞ

ilə əlaqələrə xüsusi olaraq diqqət yetirir. Belə ki, Azərbaycan öz təhlükəsizliyini və dövlət müstəqilliyini mühafizə etmək qabiliyyətini gücləndirmək məqsədi ilə qurulan münasibətləri inkişaf etdirmək iqtidarındadır.

Bu əlaqələrin inkişafı ölkəmizin həm iqtisadi, həm siyasi yüksəlişinə, Xəzər dənizində bir sıra layihələrinin həyata keçirilməsinə və Şərqi Qərblə birləşdirən trans-regional dəhlizin yaradılmasına təkan kimi xidmət edir. Dünya ölkələrində müşahidə olunan son tendensiyalar, yeni təhdidlərin ortaya çıxması, beynəlxalq təhlükəsizliyə xələl gətirərək, Azərbaycan ilə ABŞ arasında əməkdaşlığın daha da gücləndirilməsini tələb etdi.

Azərbaycan və ABŞ strateji əlaqələri inkişaf etməkdədir. Azərbaycan ABŞ ilə siyasi əlaqələrinə əhəmiyyət verir. Bu əlaqələrin genişləndirilməsi istər dövlət, istərsə də özəl sektorda islahatlara, inkişaf etmiş bazar iqtisadiyyatı yaradılmasına və xarici investisiyaların yatırılmasına öz müsbət nəticələrini əks etdirir.

Azərbaycan və ABŞ arasındakı əlaqələr ikitərəfli münasibətə əsaslanır. İki ölkə arasındakı münasibətlərin tarixi XIX əsrə təsadüf edir. Ölkələr arasında siyasi əlaqələr 1992 - ci ildə saxlanılmağa başlanılmışdır.

1919 -ci ilin noyabr ayında Tiflisdə ABŞ Qafqaz missiyasının rəhbəri vasitəçiliyi ilə bir razılaşma imzaladı. Azərbaycan və Ermənistan nümayəndələri danışıqlar şəklində bütün münaqişə məsələlərini yluna qoymaq haqqında sənəd imzalandı.

Azərbaycanda Sovet rejimi qurulduqdan sonra iki ölkə arasındakı münasibətlər kəsildi və SSRİ dağılmadan əvvəl rəsmi münasibətlər qurulmadı.

1870-1880-ci illərdə Bakıda neft sənayesinin yarandığı və inkişaf etdiyi bir dövrdə, böyük Amerika şirkətləri Azərbaycan neftinə maraq göstərirdi. O dövrdə Rusiya bazarında neft məhsulları ticarəti tamamilə Amerikalı sahibkar Rokefellerə məxsus olan “Standard Oil” şirkətinin-nəzarəti altında idi. Nobel şirkətinin təzyiqi ilə tədricən Rusiya bazarından qovulan Rockefeller burada güclü mövqe tutan İngilis və digər Avropa şirkətləri ilə danışıqlar aparmaq üçün Bakıya bir nümayəndə göndərdi[11, s 52].

ABŞ-ın nisbi zəifliyi və Avropa dövlətləri ilə ABŞ arasındakı ziddiyyətlər ona uzun müddət Bakıda yer tutmaq imkanı vermədi. O illərdə Böyük Britaniyanın Azərbaycanda işğal etdiyi güclü mövqeyi və Amerika əleyhinə ziddiyyətləri nəzərə alaraq, ABŞ-ın Azərbaycanda fəal iştirakının qarşısını aldılar. ABŞ Sovet İttifaqının dağılmasından dərhal sonra 1992-ci ildə Azərbaycanla diplomatik əlaqələr qurmuşdu. ABŞ Azərbaycanla yeni tərəfdaşlıq yolları axtarmağa, regional təhlükəsizlik və sabitliyin təmin olunmasına, enerji təhlükəsizliyinin artırılmasına, eləcə də Azərbaycanda iqtisadi və siyasi islahatlar aparılmasına kömək etməyə çalışırdı. .

ABŞ 1991-ci il 18 oktyabr tarixində Azərbaycanda Müstəqillik haqqında Konstitusiya Aktının qəbul edilməsindən sonra Azərbaycanın müstəqilliyini tanıyanlardan biri oldu. 1991-ci il 25 dekabr tarixində ABŞ Azərbaycan dövlətinin rəsmi şəkildə tanıdı.

Beləliklə, iki ölkə ABŞ və Azərbaycan arasında siyasi əlaqələr qurmaq məqsədi ilə ilk addımlar atılmış oldu. 12 fevral 1992-ci il tarixində Amerikanın dövlət katibi - Ceyms Beyker ABŞ və Azərbaycan arasında rəsmi formada əlaqələr qurmaq üçün Bakı şəhərinə səfər etdi. Daha sonra Ceyms Beykerin səfərindən sonar 1992-ci il 17 mart tarixində ABŞ-ın Bakıda səfirliyi açıldı və 18 mart tarixində tam olaraq rəsmi şəkildə diplomatik əlaqələr yarandı[2, s 358].

1992-ci ildə erməni lobbisinin təzyiqi altında Azadlığa Dəstək Aktına 907-ci dəyişiklik qəbul edildi. Azadlığa Dəstək Aktı keçmiş Sovet respublikalarına iqtisadi dəstək vermək üçün qəbul edilmişdi. Bununla birlikdə erməni lobbisinin təzyiqi ilə 907-ci düzəlişə ABŞ-ın köməyi daxil edildi. Svante Kornellin fikrincə, Ermənistanın özünün Azərbaycanın əsas hissəsindən ayrılmış Naxçıvana qarşı bir embarqo tətbiq etməsi nəzərə alınmadığı və Azərbaycan torpaqlarının işğalı Ermənistanla sərhədin bağlanması səbəbindən blokadanın əsaslandırılması yersiz idi. Üstəlik, Svante Kornell hesab edir ki, blokada ifadəsinin istifadəsi özlüyündə yanıltıcıdır - bu halda "embarqo" ifadəsi daha uyğundur[5, s 73].

Dəyişikliyin qəbul edilməsindəki müvəffəqiyyət, onun fikrincə, bir neçə amil sayəsində əldə edildi: erməni diasporunun yüksək səviyyədə təşkilatçılığı və lobbii imkanları, əsas dövlətlərdə yüksək konsentrasiyaya görə parlament və prezident seçkilərindəki əhəmiyyəti (misal üçün, Kaliforniya), o dövrdə Zaqafqaziya ilə əlaqəli, erməni lobbistləri tərəfindən istifadə edilən açıq bir hökumət siyasətinin olmaması və s.(ABŞ-da o dövrdə heç bir Azərbaycan səfirliyi də yox idi) .

Tomas De Vol bu düzəlişin qəbul edilməsini “xarici siyasətin ən anomal hissəsi” adlandırır (10). ABŞ-ın Azərbaycanla münasibətlərdə imkanlarını ciddi şəkildə məhdudlaşdırdı və Qarabağ münaqişəsinin həllində Amerikalı vasitəçilərin işini çətinləşdirdi. Madelein Albreyt 1998-ci ilin sentyabr ayında Nümayəndələr Palatasının rəhbərinə yazdığı məktubda yazırdı: “907-ci düzəliş, ABŞ-ın milli maraqlarına ziyan vurur, Qarabağ münaqişəsinin həllindəki bitərəfliklərini, iqtisadi və geniş qanuni dəstəkləmə qabiliyyətlərini pozur”[42, s 152] .

2001-ci il 11 sentyabr tarixindən sonra Buş administrasiyası təhlükəsizlik sahəsində Azərbaycanla əməkdaşlığa ehtiyac olduğu üçün düzəlişin müvəqqəti ləğvinə nail oldu.

1993 - cü ilin yanvarında Azərbaycan-Amerika münasibətləri çox gərgin idi. 1993-cü ilin yanvarında Ümumilli lider Heydər Əliyev ABŞ Prezidenti vəzifəsinə yeni başlayan ABŞ Prezidenti Bill Klintonu bir mesaj göndərdi. Heydər Əliyev mesajında Azərbaycana münasibətinin ədalətli və nəcib olacağına və Naxçıvanın Ermənistan tərəfindən blokadasının aradan qaldırılacağına ümid etdiyini bildirdi. Ağ Ev mesajı dərhal cavablandırdı. Bunun ardınca, 4 fevral 1993-cü ildə Amerikanın ölkəmizdəki səfiri-Riçard Miles Naxçıvan şəhərinə səfər etdi və Heydər Əliyevlə görüşdə ABŞ Dövlət Departamentinin humanitar yardım proqramının rəhbəri Riçard Armiteycin prezidentin Naxçıvana təcili humanitar yardım qərarı ilə bağlı məktubunu təqdim etdi.

Bir müddət sonra içərişi humanitar yardımla dolu Amerika təyyarələri Naxçıvana eniş etmişdi. Beləliklə, Azərbaycan və ABŞ arasındakı yaranmış gərgin vəziyyət azaldı. İki ölkənin gələcək münasibətlərinə müsbət təsir etdi.

1996-cı illin 3 sentyabrda Heydər Əliyev Bakı şəhərində ABŞ Madeleyin Albrayt ilə görüşdü və iki ölkə arasındakı münasibətlər hərtərəfli müzakirə edildi.

ABŞ və Azərbaycan arasında ticarət və investisiya mövzusunda ikitərəfli razılaşmalar mövcuddur. Amerika şirkətləri Azərbaycanda neft hasilatı ilə məşğuldurlar, eyni zamanda telekommunikasiya və digər sahələrdə yeni investisiya imkanlarını araşdırırlar. Azərbaycan Ümumiləşdirilmiş Tercihlər Sistemində faydalanan ölkə olaraq təyin olundu və bu proqram çərçivəsində bir sıra Azərbaycan məhsulları ABŞ-a rüsumsuz giriş hüququ qazandı.

1993-cü ilin sonlarından bəri iki dövlət arasında iqtisadi əlaqələrin genişlənməsi başladı. 1994-cü il 10 avqust tarixində İlham Əliyev Amerika BM BMB şirkətlər qrupunun rəhbərliyi ilə mühüm bir müqavilə imzaladı. Bundan sonra ABŞ-ın Amoko, Pennzoil, Unokal, Ekson kimi böyük neft şirkətləri “Əsrin müqaviləsi” adlanan neft müqavilələrinə cəlb edildi. “Əsrin müqaviləsi” ndə investisiyaların 47%-i ABŞ şirkətlərinə məxsus idi[36].

1995 - ci ildə iki dövlətin Hökumətləri Sərmayə İnvestisiyalarının Təşviqi haqqında Saziş imzaladılar. Bundan əlavə Amerikanın Pennzoil şirkəti yeni layihəsinə başladı. Bu bir layihənin icrası nəticəsində Azərbaycan illik 90 milyon ABŞ dolları gəlir əldə etməli idi.

Azərbaycan ilə ABŞ arasında iqtisadi əməkdaşlığın inkişafına 1996-cı ilin oktyabr ayında Jan Kalitskinin rəhbərliyi ilə nümayəndələrin Bakıya səfəri müsbət təsir göstərmişdi.

1996-cı ilin dekabr ayında Amerika Birləşmiş Ştatlarının Ticarət Palatasının Azərbaycanda rəsmi şəkildə açılışı keçirildi. Bir çox Amerika şirkəti və dərnəyinin, iş adamının Azərbaycandakı fəaliyyətinin tənzimlənməsi və vahid mərkəzdən koordinasiya edilməsi üçün böyük əhəmiyyət kəsb etdi. ABŞ-ın daha iki nüfuzlu və aparıcı neft şirkəti 55,5 % payı olan Amoko və Unokal konsorsiuma daxil oldu[27].

1997 - ci ilin fevralında Vaşinqtonda böyük bir elmi və praktik konfrans keçirildi – “Azərbaycan: ticarətdən demokratiyaya, neft istehsalının artmasına”. ABŞ Ticarət Palatası, “British Airways”, “The Occidental”, “Exxon”, “Chevron”, “Boeing”, “Unocal” kimi böyük ABŞ şirkət və birliklərinin rəhbərlərinin qatıldığı konfrans və digərləri, eləcə də məşhur siyasi və dövlət xadimləri, iki dövlət arasındakı iqtisadi və siyasi münasibətlərin vacib tərəfləri müzakirə edildi, tərəflər üçün qarşılıqlı maraq doğuran məsələlər vurğulandı[22].

7 avqust 1997-ci ildə Heydər Əliyev ABŞ prezidenti Bill Klintonun dəvəti ilə Amerikaya rəsmi səfəri olmuşdur. Bu səfər tarixi əhəmiyyət daşıyırdı. İlham Əliyevin ABŞ-a rəsmi səfəri çağdaş və tarixi bir hadisə adlandıraraq Amerikanın Qafqazda apardığı regional siyasətdə yeni bir mərhələnin başlanmasını təsdiqləmişdi.

1998 - 2010-cu illərdə iki ölkə arasında münasibətlər genişlənmiş və inkişaf etmişdi. Bu illər ərzində iki ölkə arasındakı münasibətlərin əsas istiqamətləri bunlar idi:

- Amerika Birləşmiş Ştatları və Azərbaycan arasında iqtisadi bağlantı
- Amerika Birləşmiş Ştatlarının Azərbaycanda reallaşdırdığı layihələr

Şirkətlər vasitəsilə inkişaf və Xəzər dənizinin karbohidrogen ehtiyatlarının hasilatı prosesində bir tərəfdən Amerikanın xüsusi rolu qeyd edilməlidir. Həmçinin, Azərbaycan karbohidrogenlərinin dünya bazarına sərbəst çıxışını təmin etmək ABŞ-ın Avropa İttifaqı ilə çiyin-çiyinə Şərq-Qərb nəqliyyat və kommunikasiya dəhlizinin (TRACECA layihəsi) həyata keçirilməsində, Azərbaycanda aparılan islahatların həyata keçirilməsində və iqtisadi liberallaşmada fəal iştirakını da qeyd etmək lazımdır.

2003 - 2010-cu illərdə iki ölkə arasındakı münasibətlərin təməli 1999 - cu ildə İstanbul ATƏT Zirvəsində əks olunan çoxmillətli strateji prinsiplər olmuşdur.

2011-ci il 11 sentyabr hadisələrindən sonra Azərbaycan və ABŞ təhlükəsizlik və müdafiə sahəsində əməkdaşlığa başladılar. 11 sentyabr 2001-ci il hadisələrindən sonra Azərbaycan BMT - nin antiterror tədbirlərinə qoşuldu, BMT - nin Terrorizmlə Mübarizə Komitəsi və Əfqanıstandakı Sanksiya Komitəsi ilə sıx əməkdaşlıq etdi. 2001-ci ilin oktyabrında Azərbaycan Əfqanıstandakı təhlükəsizliyin qorunmasında

beynəlxalq silahlı qüvvələrə yardım göstərmək üçün hərbi kontingentini göndərirdi. Həmin ilin oktyabrında Azərbaycan BMT-nin Terrorizmin Maliyyələşdirilməsinin Qarşısının Alınması Konvensiyasına qoşuldu . 2002 -ci ilin may ayında qətnamələrin icrası üçün icra əmri verildi. 1368, 1373, 1377 sayılı maddələr terrorla mübarizə məqsədi daşıyırdı.

2001-ci il 19 noyabr tarixində Azərbaycan NATO Parlament Assambleyasına assosiativ üzv qəbul edildi. 2003 - cü ilin mayında Azərbaycan beynəlxalq koalisiya qüvvələrinin bir hissəsi olaraq İraqdakı sülhməramlı əməliyyatlarda iştirak etmək qərarı verdi.

1996-cı ilin dekabr ayında Amerikanın ticarət palatasının Azərbaycanda rəsmi açılışı keçirildi. 2002-ci il 19 noyabr tarixində Azərbaycan NATO Parlament Assambleyasına assosiativ üzv olaraq qəbul edildi. Daha sonra 28 aprel 2006-cı ildə Vaşinqtonda Ağ Evdə İlham Əliyev Amerika Birləşmiş Ştatlarının Prezidenti Corc Buş ilə görüşdü. Görüşdə tərəflər Bakı-Tbilisi-Ceyhan layihəsinin icrasını, həmçinin bölgədəki və beynəlxalq aləmdəki vəziyyəti müzakirə etdilər. 21 sentyabr 2017-ci il tarixində, Nyu-Yorkda, 72-ci BMT Assambleyası çərçivəsində, İlham Əliyev ABŞ Prezidenti Donald Tramp ilə görüşmüşdü [30] .

10 avqust 2018-ci il tarixində Əliyev ABŞ Nümayəndələr Palatasının kəşfiyyat məsələləri üzrə daimi xüsusi komitəsinin sədri Devin Nunezin rəhbərlik etdiyi nümayəndə heyətini qəbul etmişdi .

Beləliklə, uğurlu balanslı və balanslaşdırılmış xarici siyasət yürüdən Azərbaycan Respublikası, global miqyasda Azərbaycanın mövqeyini möhkəmləndirmək, habelə xarici ölkələri yaratmaq və qorumaqla onu Xəzər-Qafqaz bölgəsindəki ən vacib ölkəyə çevirməyə çalışır.

## **1.2.Bala C.Buşun hakimiyyət illərində Azərbaycan və ABŞ arasında əsas iqtisadi tərəfdaşlıq istiqaməti**

Corc Buşun Cənubi Qafqazdakı xarici siyasətinin kifayət qədər yaxşı işləməsi və hədəflərinə çatması, Bill Klintonun siyasətinə bənzəməsi və dəyişiklik elementlərindən daha çox davamlılıq elementləri təqdim etməsi qədər diqqət çəkir. Yuxarıda izah etdiyimiz kimi, ABŞ-ın bu Cənubi Qafqaz siyasətində iştirak edən fərqli qurumların sistemli şəkildə Cənubi Qafqazda formal bir “strategiya” koordinasiya etdiyini təsdiqləmək çətin olsa da, ABŞ-ın rəhbərlik etdiyi fərqli siyasətlərin hamısı “diqqətlə” axtardı və tədricən bölgədə nüfuz qazanır. Həm bu məntiq, həm də həyata keçirmək üçün istifadə olunan siyasətlər - bəzən eyni rəsmilər tərəfindən, xüsusən Dövlət Departamentində - hər iki prezident arasında və bu iki prezidentin fərqli administrasiyaları arasında çox dəyişmədi. Məsələn, Klinton rəhbərliyi üç Cənubi Qafqaz ölkəsinə (xüsusən də Ermənistan və Gürcüstan) verilən maliyyə yardımından mühüm xarici siyasət vasitəsi kimi istifadə etməyə başladı, Buş rəhbərliyi eyni şəkildə davam etdi.

Azadlığa Dəstək Qanunu və USAİD-in köməyi ilə 2000-ci illərdə azalma meyli göstərildi, lakin bu azalma Millenium Challenge Programına Ermənistan və Gürcüstanın integrasiyası ilə qarşı-qarşıya qaldı[27]. Eyni şey demokratiyanın təşviqi baxımından meydana gəldi. Hər iki rəhbərlik bu sahədə kifayət qədər fəal idi. Buş administrasiyası 2003-cü ildə Gürcüstanda rejim dəyişikliyinə dəstəkləyən və Mixail Saakaşvilini və demokratiya tərəfdarı ritorikasını dəstəkləyən rəhbər idi, bununla birlikdə Klinton rəhbərliyi də demokratikləşmə üzərində dayandı. Gerard Libaridian, 1990-cı illərdə ilk Ermənistan prezidenti Levon Ter Petrosyanın müşaviri olan şəxs belə izah edir: Məsələn, vəzifəmdə olduğum dövrdə Ermənistanın demokratik və iqtisadi islahatları beynəlxalq ictimaiyyətin və xüsusən də ABŞ-ın əsas qayğısı idi[35].

ABŞ-ın Cənubi Qafqaz siyasətinin strateji və hərbi hissələrinə gəldikdə, yaxınlaşma ikitərəfli siyasət sayəsində 1990-cı illərdə açıq şəkildə başlandı. İkitərəfli siyasət sayəsində və NATO vasitəsilə, təxminən 2000-ci illərdə eyni şəkildə davam etdi. İranla və Rusiya arasındakı artan gərginliklə əlaqədar olaraq Corc Buşun Cənubi Qafqaz ölkələri ilə hərbi əməkdaşlığı gücləndirməyə çalışacağını güman edilirdi, amma əslində

belə olmadı. ABŞ-ın bütün dünyada hərbi gücünü təmin etmək iradəsinin Buş administrasiyasını Rusiya-Gürcüstan arasında 2008-ci ildə baş vermiş müharibə zamanı Gürcüstana hərbi dəstək verməyə məcbur edəcəyini də güman etmək olardı, amma belə olmadı.

Klinton və Buşun Cənubi Qafqazdakı xarici siyasətinin bir-birinə bənzəməsi, bu iki prezidentin xarici siyasətin necə olması və necə tətbiq edilməli olduğu barədə eyni təsəvvürləri olduğu mənasına gəlmirdi. Cənubi Qafqaz ABŞ-ın xarici siyasətinin yalnız bir nümunəsidir və ondan çıxarılan nəticələr ümumiyyətlə tətbiq edilə bilməz. Bununla birlikdə, Klinton və Buşun xarici siyasətinin eyni olduğunu sübut etmədikləri halda, bəzi aspektlərinin çox fərqli olmadığını göstərir. Bunlar eyni zamanda Xarici Siyasətdəki Buş İnqilabının ABŞ xarici siyasətinin hamısına aid olmadığını və təsir etmədiyini və ya əhəmiyyətli dərəcədə təsir etmədiyini göstərir.

Corc Buş seçildikdən sonra Dövlət Departamentinin Cənubi Qafqazdan keçmiş köməkçisinin köməkçisi Metyu Brayza olaraq bu hədəflər çox dəyişmədi. 2006-cı ildə izah edildi, baxmayaraq ki, təhlükəsizlik məsələləri, ehtimal ki, 11 sentyabr və Qlobal Terror Müharibəsi səbəbiylə daha mərkəzi hesab edildi [27]. ABŞ tərəfindən inkar edilsə də, bu ABŞ strategiyası da var idirəsmilər, lakin əksər müşahidəçilər tərəfindən tanınan bir geosiyasi məqsəd, Rusiya ilə “möhtəşəm oyun” kontekstində baş verdiyi mənasında. Həqiqətən, ən azı 1996-1997-ci illərdə Rusiya ABŞ və digər güclərin (məsələn, bizi maraqlandıran məsələdə, İran, Türkiyə və AB) qazanmağa çalışdığı bölgələr üzərindəki təsirlərini qorumaq üçün mübarizə aparırdı.

Cənubi Qafqazdakı hədəflərinə çatmaq üçün ABŞ qısa müddətdə regional geosiyasətə qarışdı və qısa müddətdə bölgəyə geosiyasi nüfuz etməyə başladı. Bu nüfuzun əsas təzahürləri üç respublikaya verilən maliyyə yardımı, demokratiyanın təşviqi, hərbi yardım və əməkdaşlıq, enerji siyasəti və regional münaqişələrin həllində diplomatik iştirak idi.

Prezident Buş Amerikanı Enerji Təhlükəsizliyini gücləndirdi və İqlim Dəyişikliyi ilə Mübarizə üçün konstruktiv addımlar atdı. Prezident Buş enerji təhlükəsizliyi və iqlim

dəyişikliyinə ciddi problemlərinə əsaslı, balanslı bir yanaşma etdi. Prezident yeni təmiz enerji texnologiyalarından yararlanan bir iqlim dəyişikliyi siyasətini dəstəkləyirdi. Alternativ yanacaqlardan istifadəni artırırdı.

Prezident Buş vəzifəyə gəldikdən sonra Federal Hökumət iqlim dəyişikliyi və enerji təhlükəsizliyi proqramları üçün 44 milyard dollardan çox, o cümlədən texnologiya tədqiqatı, inkişafı və nümayişi üçün 22 milyard dollardan çox sərmayə qoydu. Yalnız 2008-ci il üçün texnologiya maliyyəsi 4 milyard dolları keçdi[24].

Prezident Buş Enerji Nazirliyinə istixana qazlarını və havanın çirklənməsini azaltmaq üçün yenilikçi enerji layihələrini dəstəkləmək və daha səmərəli nəqliyyat vasitələri istehsal etmək üçün avtomatik zavodları yenidən bərpa etmək üçün 67 milyard dollardan çox kredit və zəmanət vermək səlahiyyətini verən qanunları imzaladı[24].

Yeni səlahiyyətə əsasən 42,5 milyard dollara qədər yenilikçi texnologiya krediti zəmanətləri əldə edildi, bunun 18,5 milyard dollarlıq kredit zəmanəti yeni nüvə stansiyalarının inşasını dəstəkləyəcək və zavodların inşası üçün faiz xərclərini azaldacaqdı. Hər il "Farm Bill qoruma proqramları" na xərclənən 4 milyard dollardan çox vəsaitin əhəmiyyətli bir hissəsi də istixana qazlarının zərərsizləşdirilməsi səylərinə yönəldiləcəkdə[24].

Prezident Buş yeni Federal mandatları çağırdı, imzaladı və Administrasiyası ştatlarla emissiyaların azaldılması və hər bir böyük sektorda enerji təhlükəsizliyinin artırılması üçün məcburi proqramlar qəbul etmək üçün çalışdı. Yeni Federal səlahiyyətlər, istixana qazı emissiyalarını proqnozlardan aşağı milyardlarla ton azaldacaqdı.

Prezident Buş güclü istixana qazının tullantılarını, Kyoto Protokolunun əldə edə biləcəyindən daha çox azaltacaq bir global razılaşmaya rəhbərlik etdi. 2008-ci ilin aprelində Prezident 2025-ci ilədək ABŞ-da istixana qazı tullantılarının artımını dayandırmaq və bundan sonra bərpa etmək üçün yeni bir milli hədəfi elan etdi. Bu, atmosfərə milyardlarla metrik ton sera qazı tullantılarının daxil olmasının qarşısını alacaqdı.

2002-ci ildən 2006-cı ilə qədər ABŞ-da istixana qazı tullantıları yalnız 100-də 1,9 % artdı, iqtisadiyyat yüzdə 12,6 % böyüdü. 2002-ci ildə Prezident Buş istixana qazının intensivliyini 2012-ci ilədək yüzdə 18 azaltmaq üçün milli bir hədəf təyin etdi[24].

Prezident Buş icraçı neft və qaz üçün kəşfiyyat qadağasını qaldırdı. Bundan əlavə, Prezident uğurla Konqresə təzyiq göstərərək dənizdəki kəşfiyyat qadağasını götürdü və xarici neftdən asılılığı azaltmaq üçün daxili neft kəşfiyyatını artırmaq üçün addımlar atdı.

Etanol istehsalı 2000-ci ildəki 1,6 milyardan 2007 -ci ildə təxminən 6,5 milyarddakı dörd dəfə artmışdır. 2005-ci ildə Amerika dünyanın etanol istehsalında lider oldu və Amerika dünya etanol istehsalının təxminən yarısını təşkil etdi[27].

İdarə şalt otu, taxta çipi və digər qeyri-ərzaq mənbələrindən hazırlanmış selülozik etanolun inkişafına 1 milyard dollardan çox vəsait ayırmışdır. Prezident vəzifəyə gəldikdən sonra selülozik etanolun proqnozlaşdırılan dəyəri 100-də 60% dən çox azaldı.

2005-ci illə müqayisədə Amerika Birləşmiş Ştatları 2006-cı ilə nisbətən yüzdə 96 artaraq 490 milyon galon biyodizel istehsal etdi. Bu gün 968-dən çox biyodizel yanacaq doldurma məntəqəsi var və yüzlərlə donanma operatoru yük maşınlarına yanacaq vermək üçün biyodizeldən istifadə edir. Hər il daha çox amerikalı soya fasulyəsindən və digər bitki yağlarından, o cümlədən təkrar bişirilmiş yağ kimi tullantı məhsullarından istehsal edilə bilən biyodizelin faydalarını dərk edir[27].

Corc Buşun hakimiyyətinin son beş ildə Federal Hökumət hidrogen yanacaq hüceyrəli avtomobillərin bazara çıxarılmasına kömək etmək üçün hidrogen tədqiqatı və inkişafına təxminən 1,2 milyard dollar sərmayə qoymuşdu. Bu vasitələr ümumiyyətlə benzin istifadə etmir, həm də təmiz su yayırdılar.

2007-ci ildə Prezident Buş alternativ yanacaqların genişləndirilməsi və nəqliyyat vasitələrinin yanacaq qənaətinin yaxşılaşdırılması üçün etdiyi Onda iyirmi çağırışına cavab olaraq Enerji Müstəqilliyi və Təhlükəsizlik Qanunu (EISA) imzaladı. Prezidentin təklif etdiyi alternativ yanacaq standartı bu qanunvericilikdən daha da irəli və sürətlə getmiş olmasına baxmayaraq, EISA, bərpa olunan yanacaq

istehsalının genişləndirilməsi, neftdən asılılığın azaldılması və qlobal iqlim dəyişikliyi ilə qarşılaşmada böyük bir addım idi.

2001-ci ilin əvvəlində yeni bir əsrin başlaması və yeni Vaşinqton rəhbərliyinin hakimiyyətə gəlməsi ilə Amerikanın Cənubi Qafqaza qarşı siyasəti dəyişdi. 11 sentyabr terror hücumları və Əfqanıstan və İraqdakı müharibələr ABŞ xarici siyasətinin prioritetlərini ciddi şəkildə təsir etdi. Cənubi Qafqazın enerji potensialı ABŞ siyasətinin amillərindən biri olaraq qalmağa davam etdi, əsasən Rusiya enerji mənbələrinin Avropaya tədarükünə alternativ olaraq. Lakin postsovet keçid dövrünün həll olunmamış problemləri Əfqanıstan cəbhəsində müharibə aparmaq, beynəlxalq antiterror koalisiyası və müharibə üçün beynəlxalq koalisiya yaratmaq kimi yeni dövrün çağırışları ilə əvəz olundu.

2001-ci ildən etibarən isə Amerika Birləşmiş Ştatlarının regiondakı maraq sahələri dəyişmişdir, belə ki, 90-cı illərin ortalarından artmağa başlamış ABŞ xarici siyasətinin regiona yönəlik iqtisadi marağı artıq öz istiqamətini geosiyasi-geostrateji platformaya çevirmişdir. Bunun səbəbi isə məlum 11 sentyabr terror hücumları idi. Məhz, 11 sentyabr, 2001-ci il hücumlarından sonra ABŞ antiterror koalisiyası yaradaraq və bir çox dövlətləri ora cəlb edərək, terrorizmlə fəal mübarizəyə başladı. Ümumdünya Ticarət Mərkəzinə hücumu görə Əl-Qaidənin məsuliyyət daşdığını iddia edən ABŞ, həmin təşkilatı və Taliban rejimini məhv etmək məqsədilə, Əfqanıstanda NATO simasında geniş hərbi əməliyyatlara başlamışdı. Bu zaman, NATO qüvvələrinin hərtərəfli təchizatı üçün Azərbaycan ərazisindən tranzit ölkə kimi istifadə olunmasına razılıq əldə etmək məqsədilə Birləşmiş Ştatların müdafiə naziri D. Ramsfeld Bakıya gəlmişdi. Azərbaycan tərəfi ilə əldə olunmuş razılığa əsasən dövlətimiz hərbi əməliyyatlara dəstək verdiyini, ABŞ və onun müttəfiqlərinin ölkənin hava məkanından istifadəsinə şərait yaradacağını bəyan etmişdi. Azərbaycanın məhz bu istiqamətdə qeyri-şərtsiz ABŞ-ı dəstəkləməsi 2002-ci ilin yanvar ayından etibarən “907-ci düzəliş”in tətbiqinin ləğvinə olmasa da, müvəqqəti dondurulmasına zəmin yaratmışdı. ABŞ 2003-cü ildə Heydər Əliyevə Azərbaycanda baza yaratmaq istədiklərini bildirsə də, Rusiya, İran və ABŞ arasında

balans siyasəti yürüdən Heydər Əliyev konkret mövqe verməyərək öz manevr məkanını məhdudlaşdırmaq istəməmişdi.

Üç Cənubi Qafqaz ölkələrinin hər biri beynəlxalq koalisiya çərçivəsində İraq və Əfqanıstan müharibələrində ABŞ-ın yanında oldu. Azərbaycan ABŞ əsgərlərinin Əfqanıstandakı ehtiyacları üçün əhəmiyyətli bir lojistik mərkəzə çevrildi. Lakin bu öhdəliklərin hər üç ölkənin ABŞ-la münasibətləri üçün əhəmiyyətinə baxmayaraq, Amerika xarici siyasət gündəmində birinci yeri tutmadılar. Eyni şey, Dağlıq Qarabağda və ya Abxaziyada hərbi əməliyyatların dayandırılması söyləri və keçid dövründə yeni müstəqil olan dövlətlərə yardım və Zaqafqaziya nəqliyyat dəhlizinin inşası barədə də deyilə bilər.

ABŞ-ın Cənubi Qafqazdakı siyasəti 2003-cü il Gürcüstan Gül İnqilabından sonra yeni bir təkan və istiqamət aldı. İnqilab, hökuməti demokratik bağlılığına görə hörmət edilən, lakin korrupsiya və səhv idarə iddiaları ilə nüfuzdan düşmüş Şevardnadzenin hakimiyyətdən kənarlaşdırılmasına səbəb oldu. Şevardnadze əvəzinə Gürcüstan xalqı yeni bir prezident seçdi - ABŞ-da hüquq dərəcəsi alan, demokrat və islahatçı kimi bir şöhrətə sahib olan və həmfikir gənc bir qrup tərəfindən dəstəklənən gənc və xarizmatik Mixail Saakaşvilini.

Tbilisidəki yeni hökumət xarici siyasət və təhlükəsizlik məsələlərində liderlik etmək qərarına gəldi. Abxaziya və Cənubi Osetiyadakı separatçı münaqişələrə Şevardnadzenin təmkinli və tamamilə təsirsiz yanaşmasını rədd edərək, 2004-cü ildə Acariyada hakimiyyəti ələ keçirən yeni hökumət qəti addımlar atdı. Acarıstanı uzun müddət idarə edən Aslan Abaşidze Rusiyaya sığındı. Bu hadisələr Şevardnadze dövründən tamamilə fərqli idi: yeni Gürcüstan rəhbərliyi, çoxdankı müdafiəçisi Abaşidzeni xilas etmək üçün Rusiya müdaxiləsi riskini tamamilə bilən Davidin Goliath ilə döyüşdəki şansına bənzədilə bilən bir risk aldı və qalib gəldi. Abxaziya və Cənubi Osetiyadan gələn mesaj açıq idi.

Bununla birlikdə, yeni Gürcüstan rəhbərliyinin planları daha iddialı idi. Qərblə inteqrasiya hədəfini təyin etdi və bu barədə Brüsselə və Vaşinqtona məlumat verdi.

Gürcüstanda keçid dövrünün çətinliklərini və Mərkəzi və Şərqi Avropa ölkələri ilə integrasiyanın yavaş irəliləməsini nəzərə alan Avropa Birliyi bu mesajla ehtiyatla reaksiya verdi. Ancaq Vaşinqtonda yeni Gürcüstan rəhbərliyinin mövqeyi həvəslə qarşılandı. Corc Buşun prezidentliyi dövründə demokratiyanın təbliği ABŞ xarici siyasətinin ən yüksək prioriteti idi. Demokratik dəyişikliklər ABŞ-ın Gürcüstana dəstəyini praktik olaraq təmin etdi.

Bu hadisələrin işığında ABŞ Cənubi Qafqazdakı siyasətini qazı və nefti bölgənin inkişafına səbəb ola biləcək Azərbaycandan islahat proqramı hazırlayaraq Qərbə yönələn Gürcüstana yönəltdi. Gürcüstan bölgədə ayrı durdu, potensial olaraq dəyişikliyin təşəbbüskarı ola bilər və islahatlardakı durğunluq tendensiyasını geri qaytara bilərdi. Gürcüstan, 2004-cü ildə NATO və Avropa Birliyinə üzv olan Polşa, Rumıniya və Baltikyanı ölkələrin addımladığı yolu tutmağa çalışdı. “Rusiya orbitindən” çıxmağa qərar verən Gürcüstan əvvəlcə NATO-ya, sonra da Avropa Birliyinə qoşulmaq üçün islahatları davam etdirdi[19].

ABŞ-ın Cənubi Qafqazdakı xarici siyasətinin iqtisadi qurucusu da vacib idi. Əsasən enerji məsələləri ilə maraqlanırdı, çünki Azərbaycan neft və qazla zəngin bir ölkədir və Xəzər və Orta Asiya mənbələrini İran və Rusiyadan keçərək Qərb bazarlarına nəql etmək üçün Cənubi Qafqaz ərazilərindən istifadə edilməli idi.

ABŞ, xüsusən 1990-cı illərin ortalarından etibarən bu sahəyə qatıldı. ABŞ diplomatiyasının böyük səylərindən sonra və Prezident Klintonun özünün qətiyyətli iştirakı sayəsində “əsrin müqaviləsi” 1994-cü ildə imzalanmışdır. Nəticədə, Qərbi enerji şirkətləri Azəri Xəzər neft yataqları üzərində nəzarəti ələ aldılar və yeni konsorsiumdakı iştirakı əhəmiyyətli idi (səhmlərin təxminən 45% -i). İngilis şirkəti BP 17,127 % paya sahib idi. Amerikanın Amoco şirkəti 17,010 ilə bir qədər dominant idi[8, s 46].

Bu sahədə ənənəvi olaraq dominant olan Rus Lukoil şirkəti bir neçə il sonra satdığı 10 % paya sahib oldu və Türk Dövlətinin nəzarətindəki TPAO da 6,75% pay əldə etdi[9, s 462]. Bir müddət sonra Amoco ilə birləşən BP bu konsorsiumun əsas oyunçusu

oldu və o zamandan bəri Azərbaycanın iqtisadi, eyni zamanda siyasi və jeopolitik həyatında xüsusi rol oynadı.

Bu əsrin müqaviləsi ABŞ diplomatiyası üçün böyük bir uğur oldu. Ancaq bu yalnız ilk addım idi. Növbəti addım bu neftin Bakıdan Rusiya və İrandan keçərək qərb bazarlarına nəqlini təmin etmək idi. Bir neçə illik diplomatik səylərdən sonra ABŞ tərəfindən dəstəklənən BTC (Bakı-Tiflis-Ceyhan) boru kəməri inşa edildi. İqtisadi gəlirliliyi, tikinti müqaviləsi imzalandığı zaman həqiqətən dəqiq olmayan bu 1.768 km uzunluğundakı boru 2005-ci ildə açıldı. Bu boru kəməri Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə ərazisindən keçir. Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyədən keçir və Azərbaycan vetosuna görə Rusiyanı və İranı, həm də Ermənistanı atlayır. BP şirkəti onu inşa edən və işləyən konsorsiumda 30 % -dan çox üstünlük təşkil edirdi. Lakin ABŞ şirkətlərinin BTC-dəki payı böyükdür (13,26%, Chevron-da 8,4%, 2, ConocoPhillips üçün 5%, Hess üçün isə 2,36%)[9, s 453].

2005-ci ildə Dövlət Departamentinin sözcüsü Richard Boucher tərəfindən “böyük bir uğur” olaraq qiymətləndirildi. BTC, ABŞ-ın özünü Cənubi Qafqazın əsas geosiyasi oyunçusu kimi təsdiqləməsinə icazə verdi. ABŞ digər Cənubi Qafqaz neft və ya qaz kəməri tikintisində də iştirak etdi və 2000-ci illərdə Bakıdan Avstriyaya nəhəng bir qaz kəməri çəkmək məqsədi olan Nabukko layihəsini dəstəklədi. Təxmini dəyəri 7.9 milyard dollar olan bu layihə, 2000-ci illərin ikinci yarısında kifayət qədər inkişaf etmiş bir mərhələyə çatdı, lakin nəhayət 2013-cü ildə tərk edildi[2, s. 539].

Nəhayət, ABŞ-ın Cənubi Qafqaz siyasətinin Bill Klinton və Corc Buş dövründə kifayət qədər fəal olduğu bir başqa sahə də regional münaqişələrin həll sahələrindən biri idi. SSRİ-nin sona çatması ilə, əsasən ayrılmaq istəyən bölgələr və ya yeni doğulacaq respublikalar olmaq istəyən mərkəzi güclər arasında çox ciddi münaqişələr (yenidən) başladı. Ən kritik olanlar Abxaziya, Cənubi Osetiya və Dağlıq Qarabağdakılar idi və bu gün də belədir. Abxaziya və Cənubi Osetiya münaqişələrinin həllində ABŞ heç vaxt təsirli olmayıb.

1991-ci il ilə 1993-cü il arasında silahlı qarşıdurmalar olan bu iki qarşıdurma Gürcüstanın şimalında, Rusiya ilə sərhəddə baş verdi. Moskva bu səbəbdən həmişə fəal iştirak etmişdir, bir tərəfdən ayrılan iki bölgəni dəstəkləmək və digər tərəfdən hakim rolunu oynayır. ABŞ-ın bu münaqişələrə dair mövqeyi hər zaman açıq olub və iyirmi ildə çox dəyişməyib: Abxaziya və Cənubi Osetiyanın ayrılmasına, həmçinin hərbi zorakılığın yenidən başlamasına qarşıdır. Bununla birlikdə, Abxaziya və Cənubi Osetiyanın Gürcüstandan rəsmi şəkildə ayrılmasına icazə verən müharibələrdən sonrakı sülh danışıqlarında heç vaxt təsirli bir rol oynaya bilmədi - mərkəzi güc bu ayrılığı heç qəbul etmədi. Vaşinqton yalnız 1990 və 2000-ci illərdə BMT və ATƏT (Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı) vasitəsilə dolayı və çox məhdud bir rol oynadı. Cənubi Osetiyada Gürcüstan və Rusiya arasında 2008-ci ilin Avqust müharibəsindən sonra vəziyyət daha da donduruldu və ABŞ-ın rolu artdıqda daha da əhəmiyyətsiz oldu.

Bir çox tədqiqatçılar qeyd edirlər ki, o zaman artıq ABŞ-ın qarşısında 90-cı illərin zəif Azərbaycanı deyil, neft gəlirləri hesabına güclənmiş bir dövlət dururdu. Belə ki, 1994-cü ildə dövlətin ÜMM-u 1.3 milyard dollar idisə, 2008-ci ildə bu rəqəm 25 milyard dollara çatmışdı. Bu cür şərait Azərbaycana iqtisadi inkişafı yüksəltməyə, hərbi büdcəsinin də artırmasına, ənənəvi erməni lobbisinə qarşı dura biləcək Azərbaycan lobbisinin formalaşdırmasına imkan verirdi. Eyni zamanda, həmin vaxt ABŞ-Azərbaycan münasibətlərində “soyuqlaşma” hiss olunurdusa, Rusiya-Azərbaycan münasibətlərində “isinişmə” nəzərə çarpırdı. 2010-cu ildə ABŞ rəsmilərinin heç bir “xüsusi səbəb” olmadan Azərbaycanı ziyarət etmələri rəsmi Bakıya “biz geri qayıdırıq” mesajını çatdırmaq məqsədi daşıyırdı, bu cür narahatlığa Rusiya ilə “isinişən” münasibətlər də səbəb olmuşdu.

2012-ci il ABŞ-Azərbaycan Respublikası münasibətləri üçün mühim bir il idi, çünki həmin il iki dövlət arasında diplomatik əlaqələrin qurulmasının artıq 20 ili tamam olmuşdur. Bu 20 illik əməkdaşlıq dövründə əldə olunmuş nailiyyətlər, uğurlar hər iki tərəfin ümumi söyləri və istəkləri nəticəsində yaranmışdır. Məhz bu nailiyyətləri bir daha nəzərdən keçirtmək, gələcək perspektivlər haqqında müzakirələr aparmaq, təkliflər

irəli sürmək, eyni zamanda narazılıq yaradan məsələləri bir daha işıqlandırmaq məqsədilə 2012-ci ilin aprel ayında ABŞ-ın paytaxtı Vaşinqton şəhərində “Azərbaycan-ABŞ diplomatik münasibətlərinin 20 illiyi: Gələcəyə baxış” adlı beynəlxalq konfrans çağırılmışdı. Bu konfrans sıradan bir toplantı deyildi, 35 nəfər Federal kongresmenin, 5 nəfər federal senatorun, 2 qubernatorun, 15 ştatdan Senat, 25 ştatdan Nümayəndələr Palatası üzvlərinin, 3 şəhər merinin, 10 federal nazirlik təmsilçisinin, ABŞ-da akkreditasiya olunan 6 ölkə səfirinin, 10 ölkədən diplomatların, generalların, 50-dən artıq universitet və strateji tədqiqat mərkəzinin mütəxəssislərinin iştirak etdiyi əlamətdar bir tədbir idi. Tədbir, Amerikada yaşayan Avrasiya türkdilli icmalarının “Türkaz” şurası, Amerika Azərbaycanlıları Şəbəkəsi və ABŞ-ın Con Hopkins Universitetinin “Kaspian” Strateji İnstitutu tərəfindən birgə təşkil olunmuşdu.

Beləliklə, müstəqilliyi bərpa edildikdən sonra Azərbaycan Respublikasının həyata keçirdiyi vətəndaş cəmiyyətinin formalaşması, insan hüquq və azadlıqlarının təmini, xarici sərmayə üçün əlverişli imkanların yaradılması, xarici siyasətdə atdığı mübariz addımlar, təhsil və mədəniyyət sahəsindəki uğurları ABŞ rəsmiləri tərəfindən yüksək dəyərləndirilmiş, bu cür ardıcıl və düzgün daxili və xarici xətt tutmuş ölkə ilə əməkdaşlığı gələcəkdə daha da genişləndirmək üçün söylərini birləşdirəcəklərini bəyan etmişdilər.

Ümumiyyətlə qeyd etmək lazımdır ki, bu cür geniş rəsmi auditoriyaya malik tədbirlərin keçirilməsi Azərbaycan Respublikasının ABŞ-da daha geniş kütlələr tərəfindən tanınmasına, ölkəmiz haqqında ictimaiyyətin daha obyektiv biliklərə malik olmasına böyük təsir göstərir. Həm də iki ölkə arasında əməkdaşlığa mane ola biləcək məsələlər müzakirə edilir, təkliflər irəli sürülür, yeni əməkdaşlıq ideyaları ortaya qoyulur. Əslində bu cür istiqamətli tədbirlərin ABŞ-da daha əvvəl və müntəzəm təşkil olunması, erməni təbliğat sisteminin fəaliyyətinə sədd çəkmək baxımından çox vacib idi. Nə yaxşı ki, gec də olsa Azərbaycanın uzaqgörən siyasi liderlərinin rəhbərliyi ilə bu proses həyata keçirilir və tezliklə bunun uğurlu nəticələrinin bizi sevindirəcəyinə ümid

bəsləyirik. Məhz bu konfransdan sonra hər il müntəzəm olaraq keçirildiyinə görə bu tədbirlər artıq forum xarakteri daşmışdır.

2013-cü ildə “Azərbaycan-ABŞ forumu. Gələcəyə baxış” tədbiri müvafiq olaraq Bakıda keçirildi və miqyasına görə heç də birincisindən geri qalmadı, hətta belə çox sayda ABŞ rəsmisinin (42 ştatı təmsil edən 317 rəsmi nümayəndə) eyni zamanda paytaxtımızda qonaq olması bir sıra beynəlxalq kütləvi informasiya vasitələrinin ilk səhifələrindən düşmürdü. Tədbir öz işinə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin nitqi ilə başlamışdır. İlham Əliyev ölkələrimiz arasındakı qlobal və regional təhlükəsizlik, terrorizmə qarşı mübarizə, enerji sahəsində sıx tərəfdaşlıq münasibətlərini yüksək dəyərləndirdiyini bir daha bəyan etmiş, dövlətimiz qarşısında duran ən ümdə problem olan Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin tənzimlənmə prosesində ABŞ-ın ATƏT-in Minsk Qrupunun həmsədrlərindən biri kimi fəaliyyətinə və dəstəyinə böyük ümid bəslədiyini bildirmişdir. Müzakirələr zamanı Xəzər hövzəsi enerji siyasətinin Avropa, həmçinin də ümumdünya enerji təhlükəsizliyinin təmin olunmasında rolu, Cənub enerji dəhlizinin perspektivləri, ikitərəfli münasibətlərin gələcək durumu kimi məsələlər prioritetlik təşkil etmişdir. Tədbirdə Stratfor Qlobal Tədqiqatlar Mərkəzinin rəhbəri C.Fridman “ABŞ-ın müttəfiqləri hesab olunan Avropa ölkələri ciddi böhran içərisindədirlər. Bu qitə ölkələrinin mövqeləri qətiyyən bir-birinə uyğun gəlmir. Halbuki Avropa dövlətlərinin əksəriyyəti NATO üzvüdür. Bu səbəbdən də, Amerikaya dayanıqlı iqtisadi inkişafa nail olmuş Azərbaycan kimi müttəfiq lazımdır” söyləmişdir.

Xarici analitiklərdən bu cür dəyərləndirməni dinləmək, təbii ki, çox qürurvericidir. Bu forum bir sıra şatlardan, xüsusilə Hyuston, Oklahoma şatlarından olan konqresmenlərin həmin şatların Azərbaycanla sıx münasibətlərinin daha da genişləndirmək istəkləri bağlı irəli sürdükləri təkliflər ilə də yadda qalmışdır. Bu müsbət irəliləyişdir, çünki ara-sıra ABŞ-ın bir neçə ştatının (Men, Massaçuset, Rod Aylend, Luiziana və Kaliforniya) Dağlıq Qarabağın “müstəqilliyini” tanıması haqqında qərarlar qəbul etməsi, həm ABŞ-Azərbaycan münasibətlərinə kölgə salır, həm də münaqişənin

həlli prosesini daha da ləngidir və dolaşdırır. Sevindiricidir ki, Bakıda keçirilən forumdan bir qədər sonra ABŞ-ın Arizona ştatının ali qanunverici orqanı Azərbaycanla Birləşmiş Ştatlar arasında strateji tərəfdaşlığın dəstəkləndiyi qətnamə qəbul etmişdir. Sənəddə senatorlar Dağlıq Qarabağı Azərbaycan ərazisi kimi tanımış, Azərbaycanın suverenliyi və ərazi bütövlüyünün ABŞ tərəfindən tanındığını vurğulamışlar [18].

2015-ci il ABŞ dövlət katibinin köməkçisi V. Nulandın Bakını ziyarət etməsi ilə yadda qalmışdır. O, başda prezident İ.Əliyev olmaqla bir sıra digər rəsmi şəxslər, o cümlədən vətəndaş cəmiyyətini təmsil edən nümayəndələrlə görüşlər keçirmişdir. Görüşlərdə dövlətlərimiz arasında münasibətlərin inkişaf etdirilməsi üçün kifayət qədər maraq doğuran sahələrin mövcudluğu vurğulanmış, narahatlığa səbəb olan demokratiya və insan hüquqlarının müdafiəsi sahələri üzrə əməkdaşlığın dərinləşdirilməsinə dair ABŞ və Azərbaycan ikitərəfli qurumun yaradılması təşəbbüsü irəli sürülmüşdür. V. Nuland İ.Əliyevin demokratik islahatlara müsbət yanaşdığını, insan hüquqları və vətəndaş cəmiyyəti məsələlərində açıq fikirli olduğunu nəzərə alaraq ölkəmizdə rəngli inqilaba ehtiyacın olmadığını qeyd etmişdir.

2015-ci il ikitərəfli münasibətlər tarixinə həm də konqresmen Kristofer Smitin “Azərbaycan Demokratiya Aktı-2015” layihəsini irəli sürməsi ilə yazılmışdır. Bu layihəyə əsasən dövlətimiz jurnalistlərin həbs olunması, mətbuatda senzura, seçkilərin standartlara cavab verməməsi kimi məsələlərdə günahlandırılır və yüksək vəzifəli rəsmi dövlət xadimlərinə viza verilməsini məhdudlaşdırılması sanksiyası ilə hədələnirdi. 2014-cü ildə Milli Demokratiya və Amerika Respublikaçıları İnstitutlarının, habelə “Azadlıq” radiosunun Bakı nümayəndəliklərinin fəaliyyətinin dayandırılması da bu cür layihənin gündəmə gəlməsini şərtləndirən amillər sırasındadır. Lakin həmin orqanların bağlanması Azərbaycan qanunvericiliyinə zidd olması ilə əsaslandırılmışdır. Bu cür düşünülməmiş layihələrin ikitərəfli münasibətlərə vura biləcəyi zərəri nəzərə alan ABŞ Müdafiə və Enerji Nazirlikləri.

Azərbaycan lehinə çıxış edərək, həmçinin Azərbaycan Respublikasının ABŞ-da rəsmi səfirliyinin birgə söyləri sayəsində həmin qanun layihəsinin qəbul prosesi

dondurulmuşdur. Münasibətlərdə eniş və yoxuşların olması təbii bir prosesdir. Azərbaycan Respublikası müstəqil siyasi iradə nümayiş etdirən, iqtisadi imkanları digər Cənubi Qafqaz respublikalarına nisbətən daha yüksək olan, xalqın etimadını doğrultmuş prezidentə sahib bir dövlətdir, ara-sıra “siz bizim nəzarətimizdəsiniz” mahiyyətli mesajların verilməsi hegemon dövlətlərə xas xüsusiyyətlərdəndir. 2016-cı ilin aprel ayında Vaşinqtonda təşkil olunmuş Nüvə Təhlükəsizliyi üzrə toplantıya Azərbaycan Respublikasının prezidenti İ.Əliyevin dəvət alması münasibətlərin normal axarla davam etməsini bir daha sübut etmişdir. Beləliklə, son illər dövlətimizin həyata keçirdiyi tədbirlər, konfranslar, görüşlər düzgün istiqamətlənib və ölkənin ilk növbədə regionda, sonra dünya siyasətində rolunu daha da artırmağa meyillidir.

“ABŞ-Azərbaycan tərəfdaşlığının iki onilliyi: 20 illik birgə fəaliyyətin dərsləri” və “ABŞ-Azərbaycan tərəfdaşlığının əsas aspektləri: Xəzər hövzəsində enerji təhlükəsizliyi” mövzularında keçirilmiş ilk iki sessiyada Azərbaycanın Şimal və Cənub, Şərq və Qərb istiqamətləri üzrə hər hansı bir fəaliyyətin həyata keçirilməsi baxımından regionda mövqeyinin aparıcı olduğu, regional enerji təhlükəsizliyinin bərqərar olunmasında, xam resursların dünya bazarlarına daşınması sahəsində rolunun ildən ilə artdığı vurğulanmış, ikitərəfli əməkdaşlığın iqtisadi, siyasi, təhlükəsizlik sferalarında bir çox nailiyyətlər əldə edildiyi barəsində mühim fikirlər söylənilmişdir. ABŞ rəsmi nümayəndələrinin çıxışlarında Cənubi Qafqaz regionunda Azərbaycan Respublikasının bu templərlə inkişafı yüksək qiymətləndirilmiş, ikitərəfli əməkdaşlığın tədricən daha yüksək səviyyəyə qalxacağına və gələcəkdə daha yeni və fərqli istiqamətlərdə də davam edəcəyinə inandıqları bəyan edilmişdir.

2018-ci ildə ABŞ -Azərbaycan ticarətinin həcmi 818 milyon ABŞ dollarına çatdı (ABŞ-a ixrac 505 milyon, idxal 313 milyon ABŞ dolları). Bu, əvvəlki illə müqayisədə təxminən 45% artım deməkdir[9, s 460].

2018 -ci ildə dəyərinə görə ABŞ -ın Azərbaycana ixrac etdiyi ilk beşlik Təyyarə, kosmik gəmi və peyk kateqoriyaları idi; mülki təyyarə hissələri; müxtəlif maşınlar,

hissələr; borular, tanklar üçün kranlar və klapanlar; və ağır maşınların hissələri. Onlar Azərbaycana ümumi ixracın 64,07 faizini təşkil edib[9, s 461].

ABŞ -in Azərbaycandan idxal etdiyi ilk beş kateqoriyanın dəyəri - neft, benzin, digər yanacaqlar, geri qaytarılmış idxala əlavə dəyər; alüminium plitələr, təbəqələr, kompressorlar və nasoslar - bütün gələn göndərişlərin 99,52 faizini təşkil edir[9, s 461].

Statistik göstəricilərə əsasən, Amerikanın Azərbaycan iqtisadiyyatına qoyduğu sərmayə 10 milyard dollarından çoxdur. Həmçinin Azərbaycan Amerikaya 8 milyard dollardan çox sərmayə qoymuşdur[35].

Amerika Birləşmiş Ştatları və Azərbaycan enerji təhlükəsizliyi, terrorizm və transmilli təhdidlərlə mübarizə sahəsində strateji tərəfdaşlıqdan istifadə edirlər. ABŞ Prezidenti Tramp 2018 -ci ildə Şahdəniz II -nin işə salınması münasibətilə yazdığı məktubda Amerikanın strateji Cənub Qaz Dəhlizinə dəstəyini bir daha təkrarladı. Qeyd etmək lazımdır ki, ABŞ hökuməti Cənub Qaz Dəhlizini bir çox idarələrdə güclü şəkildə dəstəkləyir. Azərbaycanda 250-dən çox Amerika şirkəti qeydiyyatdan keçib.

2017 -ci ildə SOCAR və neft şirkətləri Consortia AÇG -nin 2049 -cu ilədək uzadılmasına dair yeni müqavilə imzaladılar. Azərbaycan uzun müddət görə İqtisadi Tərəfdaşlıq Komissiyasının növbəti iclasına ümid edir (3 aprel 2012-ci ildə Vaşinqtonda toplandı EPC iclası). ABŞ tərəfinə 17 May-ı növbəti görüş günü kimi təklif etdiyinə görə, həmsədrin baş katibin köməkçisinin müavini P.Haasın Bakıya səfər etməsini təsdiqlədiyinə görə minnətdarlıq bildirdi.

2015-2017-ci illər ərzində aşağı neft qiymətləri Hökumətimizin diqqətini çəkdi, bu da ehtiyatlı makroiqtisadi siyasət və islahatlara yol açdı. Aktiv makroiqtisadi siyasət sayəsində iqtisadiyyat 2017-2018-ci illərdə sabitləşdi. Qeyri-neft sektoru kənd təsərrüfatının dirçəldilməsi hesabına genişlənməyə başladı.

İşgüzar mühitin yaxşılaşdırılması və bürokratiya islahatlarının azaldılması daxildir:

- müəssisələrdə dövlət yoxlamasının aparılmaması
- lisenziyalandırma sisteminin sadələşdirilməsi
- biznes üçün e-hökumət xidmətləri

- dövlət xidmətlərinin sadələşdirilməsi və aşağı vergi yükü.

Azərbaycanda iş və investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması ABŞ-Azərbaycan B2B əlaqələri üçün yeni imkanlar açır. Azərbaycan 2019 İqtisadi Azadlıq İndeksində də yüksək bal topladı. 22-23 may 2019-cu il tarixində Vaşinqtonda 4-<sup>cü</sup> Transxəzər Forumu keçiriləcək. Transxəzər Ticarət və Tranzit Dəhlizi Avropa ilə Asiya arasında regional integrator, ticarətin asanlaşdırıcı və canlı tranzit bağlayıcısıdır. Ticarəti, insanları və iqtisadiyyatları birləşdirən müasir Transxəzər dəhlizi, bu marşrut boyunca geniş və integrasiya olunmuş infrastruktur şəbəkəsi, xüsusi iqtisadi zonalar, uyğunlaşdırılmış gömrüklər, sərhədlərarası prosedurlar və daha çoxu ilə strateji əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycan Forumun təşəbbüskarlarından və asanlaşdırıcılarından biridir və biz Transxəzər regionunda Azərbaycanın əsas rolunu vurğulamaq üçün bir fürsət olaraq qarşıdan gələn bir hadisə gözləyirik.

20-21 May 2019 tarixlərində keçiriləcək AmCham "Door Knock Mission 2019" ABŞ-ın Azərbaycandakı iş maraqlarını vurğulamaq və Azərbaycanda investisiya və iş imkanlarını təqdim etmək üçün əhəmiyyətli bir fürsət olacaq. Missiya Azərbaycan-ABŞ işgüzar əlaqələrinin strateji əhəmiyyətini və həm enerji, həm də qeyri-neft sektorunda uyğun variantları vurğulayacaq[9, s 467].

1996 -cı ildən etibarən Amerika Birləşmiş Ştatları - Azərbaycan Ticarət Palatası (USACC) müəssisələr arasında işgüzar əlaqələrin inkişaf etdirilməsində və ABŞ -ın Azərbaycana investisiyalarının cəlb edilməsində mühüm rol oynamışdır. Xüsusilə kənd təsərrüfatı, inşaat və enerji sahələrində ölkələr arasında ticari əlaqələri asanlaşdırmaqda USACC -in son dinamizmini təqdir edilir.

## **II FƏSİL. 2008-2021-ci illərdə Birləşmiş Ştatlar və Azərbaycan arasında əlaqələrin iqtisadi aspektləri**

### **2.1.2008-ci il maliyyə böhranından sonra Azərbaycan-ABŞ iqtisadi əlaqələrinin xarakterik xüsusiyyətləri**

Ən böyük ölkələrin iqtisadiyyatları qlobal maliyyə böhranından sarsılmağa davam edir. Bunun qarşısını almaq üçün aparıcı dövlətlər, xüsusən Amerika Birləşmiş Ştatları, habelə Avropa Birliyi üzvləri, Yaponiya və digərləri vəziyyətin inkişafına bir şəkildə təsir göstərməyə, özəl sektora kömək göstərməyə, nəhəng kreditlər ayırmağa çalışırlar. bank sektoru, milliləşdirmə bankları, sığorta şirkətləri və sənaye problemləri. Dünyada bu qlobal böhrana qarşı səyləri və imkanları birləşdirərək, aparıcı ölkələrin fəaliyyətlərini əlaqələndirərək yalnız birlikdə mübarizə aparmaq mümkün olduğuna inam getdikcə artır. Bu, G8 ölkələri liderlərinin yaxınlaşan görüşünün gündəliyidir.

2008-ci ildə dünyada bir çox maliyyə və iqtisadi böhran başladı, bu da əksər qabaqcıl iqtisadiyyatlardakı əsas iqtisadi göstəricilərdə güclü bir azalma şəklində özünü göstərdi və sonradan qlobal iqtisadi tənəzzülə çevrildi.

2008-ci ildə dünyada bir çox maliyyə və iqtisadi böhran başladı ki, bu da əksər qabaqcıl iqtisadiyyatlardakı əsas iqtisadi göstəricilərdə güclü bir azalma şəklində özünü göstərdi və sonradan iqtisadiyyatın qlobal tənəzzülünə (ləngiməsinə) çevrildi. Böhranın yaranması bir sıra amillərlə əlaqələndirilir:

- iqtisadi inkişafın ümumi tsiklik xarakteri;
- kredit bazarının qızması və yaranan ipoteka böhranı;
- malların (neft daxil olmaqla) yüksək qiymətləri;
- fond bazarının isinməsi.

2008 maliyyə böhranının öncüsü, 2007-ci ilin əvvəlində yüksək riskli ipotekaları təsir edən ABŞ ipoteka böhranı idi. İpoteka böhranının ikinci dalğası 2008-ci ildə meydana gəldi və banklar tərəfindən verilən kreditlərin dövlət ipoteka şirkətləri tərəfindən yenidən maliyyələşdirildiyi standart seqmentə yayıldı.

Mülkiyyət qiymətlərində 20% azalma ilə Amerika ev sahibləri təqribən 5 trilyon dollar daha kasıbdırlar. Böhranın ilk dalğasının ən əhəmiyyətli nəticəsi ABŞ-da ikinci ən böyük ipoteka istiqrazının anderrayteri olan beşinci ən böyük ABŞ investisiya bankı Bear Stearns-ın 2008-ci ilin mayında çökməsi oldu[8, s 98].

ABŞ-dakı ipoteka krizi, 2008-ci ilin sentyabrında dünya banklarında likvidlik böhranına səbəb oldu: banklar, xüsusən də avtomobil almaq üçün kredit verməyi dayandırdı. Nəticədə, avtomobil nəhənglərinin satış həcmi azalmağa başladı. Üç avtomobil nəhəngi Opel, Daimler və Ford oktyabr ayında Almaniyada kəsiklər olduğunu bildirdi. Böhran əmlak sektorundan real iqtisadiyyata yayıldı, tənəzzül və istehsalın azalması başladı.

15 sentyabr 2008-ci il tarixdə 613 milyard dollar borcu olan Amerika bankı Lehman Brothers iflas iddiası və kreditörlerden qorunma tələbi ilə iddia qaldırdı. Lehman Brothers iflası ABŞ tarixində ən böyük iflas oldu. Əvvəllər belə güclü bir maliyyə institutu iflas etməmişdi. Dördüncü ən böyük ABŞ investisiya bankının çökməsi bir çox ölkədəki böyük səhm qiymətlərini və enerji qiymətlərini mənfi təsir etdi. Neftin qiyməti bir barel üçün 147 dollardan 40 dollardan aşağıya endi. 2008-ci ilin oktyabrında fond

bazarının çöküşü ABŞ bazarında son 20 ildə, Yaponiya bazarı üçün bütün tarixdə rekord oldu[8, s 103].

Böhranın iki ilində (2008-2009) yüz illik tarixə sahib ən böyük hörmətli investisiya bankları yandı. Bank of America Merrill Lynch'i aldı və Solomon Brothers və Morgan Stanley statuslarını dəyişdirdilər: investisiya fəaliyyətləri kommersiya fəaliyyətləri ilə əvəz olundu. İşin sütunları - General Motors, Chrysler və başqaları kömək üçün hökumətlərinə müraciət etdilər. Əslində özəl borc milliləşdirildi: 14 trilyon dollarlıq xüsusi ipoteka borcu olan ən böyük maliyyə qurumları - Fannie Mae və Freddie Mac (ABŞ) dövlət tərəfindən satın alındı[15].

Beynəlxalq maliyyə sisteminin sarsıdıcı çöküşü, qloballaşan dünya iqtisadiyyatı üçün yeni ciddi bir çağırış adlandırılır. Onu da qeyd etməliyik ki, bir çox dövlətdən fərqli olaraq, Azərbaycan iqtisadiyyatı dövlət rəhbərliyi tərəfindən düzgün şəkildə aparılmış, dəqiq tənzimlənmiş siyasət sayəsində böhranın təsirindən ümumiyyətlə əziyyət çəkməmişdir. Bu məsələ İlham Əliyev tərəfindən respublikanın Nazirlər Kabinetinin keçirilən sonuncu iclasında inandırıcı və birmənalı şəkildə bildirilmişdir.

Bir çox cəhətdən ABŞ investorları, ipoteka və qiymətli kağızlar, eləcə də şübhəli keyfiyyət təminatından yaxşı pul qazanmaq üçün böyük kredit borcları götürərək baş verənlərdən məsuliyyət daşıyırlar. Məlumdur ki, bir çox kredit və ipoteka süni şəkildə sərfəli faizlərlə cəlb olunmuşdur. Mütəxəssislərin fikrincə, ABŞ-ın borcları onsuz da 10 trilyon dolları keçib. Maliyyə bazarının sabitləşdirilməsinə yönəlmiş hökumət tədbirləri paketinin həyata keçirilməsi ABŞ-ın xarici borcunun daha da artmasına səbəb ola bilər[15].

Bu gün bir çox tanınmış elm adamları, nüfuzlu iş adamları və mütəxəssislər bu maliyyə fəlakətinin nəticələrinin gözlənilməz olduğu barədə yekdil rəyə gəlməklə global böhranın kök səbəbləri barədə düşünürlər. Bir şey aydındır: dünya iqtisadiyyatı artıq olduğu kimi olmayacaq.

İqtisadiyyatın bank sektorunun milliləşdirilməsinə nəzər yrtirdiyimiz zaman Avropanın ən böyük banklarının səhmlərinin Fransa, Böyük Britaniya hökumətləri

tərəfindən satın alındığının şahidi oluruq. Dövlət bu bankların səhmlərini alır, bazara müəssisələrin iqtisadi fəaliyyətlərini davam etdirmələri üçün lazım olan real pul ilə təmin edir. Banklardan borc götürürlər, bunun üçün ehtiyat hissələri, xammal alır və hazır məhsul istehsalına davam edirlər. Vaxt keçdikcə bu səhmlər möhkəm ayağa qalxdıqdan sonra kommersiya bankları tərəfindən geri alınacaqdır. Rusiyada da bu cür tədbirlər görülür. Ticarət bankları müəyyən dərəcədə dövlətin nəzarəti altındadır.

Azərbaycana gədikdə maliyyə böhranı Azərbaycandan bir şəkildə yan keçdi. Bunun bir izahı var. Dünyanın birjalarında respublikamız demək olar ki, mövcud deyildir. İqtisadiyyatımızın əsasını dövlətin mülkiyyəti olan neft sənayesi, daha doğrusu SOCAR təşkil edir. Müəssisələndirilmir və nəticədə birja ticarətində iştirak etmir. Bununla birlikdə, ölkəmiz beynəlxalq maliyyə sisteminin kifayət qədər fəal iştirakçısıdır. Məhsul satırıq, bunun üçün qazandığımız valyuta mənbələrini beynəlxalq banklara yerləşdiririk. Son illərdə dünyanın aparıcı şirkətlərinin səhmləri alınmağa başladı, buna baxmayaraq vəsaitin o qədər də əhəmiyyətli bir hissəsi xərclənmədi (respublika burada bir şey itirə bilər).

Hökumətimiz və Milli Bank böhranın zərbələrini yumşaltmaq üçün tədbirlər görür. Məsələn, Milli Bank faiz dərəcələrini iki dəfə aşağı saldı. Bu, kommersiya banklarının risklərdən qorxmamaları və müəssisələrimizə normal fəaliyyət göstərmələri üçün borc vermələri üçün edilir.

Respublika iqtisadiyyatı dinamik inkişaf edir, ÜDM artımının yüzə 15-i, 17 milyarddan çox qızıl və valyuta ehtiyatı var. Bu və digər amillər böhranın Azərbaycana zərər verməyəcəyinə zəmanətdir. Bundan sonra nə olacağı hökumətimizin və Milli Bankın pul və büdcə siyasətlərindən asılıdır. Büdcə real olmalıdır. İnflyasiya səviyyəsini sabitləşdirmək mümkün deyilsə, gələcək nəsillər üçün nəzərdə tutulmuş mövcud ehtiyatları xərcləmək lazım gələcəkdir[10, s 142].

Apardığımız araşdırmalara əsasən Milli Məclis 2009-cu ilin büdcəsini müzakirə etmiş, büdcənin gəlir və xərc hissəsini təyin edərkən, neftin bir barelinin 50 dollar olacağı ehtimalına əsaslanmışdır. Çünki mövcud beynəlxalq proqnozlara görə dünya bazarında

qiymət bu səviyyədən aşağı düşməməli idi. Bunu nəzərə alaraq, növbəti illər üçün planlaşdırılan sosial məsələlərə xərcləri heç bir şəkildə azaltmağı, müdafiə büdcəsi xəttini dəyişməz qoymağı vacib hesab etmişdilər.

Bank sisteminə gəldikdə, dövlətin maliyyə təhlükəsizliyini təmin etmək üçün Milli Bank pul siyasətini dünyada gedən prosesləri nəzərə alaraq qurmağa çalışmış və qloballaşmanın yeni çağırışlarına dərhal cavab verməyə səy göstərilmişdir.

Bildiyimiz kimi, ABŞ Sovet İttifaqının dağıldıqdan sonra Azərbaycanın müstəqilliyini tanıyan dövlətlərdəndir. Azərbaycan diplomatik nümayəndəliyini 6 martda Vaşinqtonda, ABŞ 16 mart 1992-ci ildə Bakıda açdı. İki dövlət arasında diplomatik münasibətlərin dərhal qurulması (Azərbaycanla ABŞ arasında diplomatik münasibətlər hətta ADR dövründə mövcud idi) Azərbaycanın ABŞ üçün əhəmiyyəti. Müstəqil siyasət yürüdən Bakı, Vaşinqtonla müxtəlif sahələrdə münasibətlər qurmuş və inkişaf etdirmişdir. Belə ki, əsas istiqamətlər enerji, təhlükəsizlik və iqtisadi əlaqələrin tərəqqisi sahəsindəki strateji əlaqələrdir.

Enerji sektorunda uğurlu münasibətin əsası Azərbaycanın ümummilli lideri Heydər Əliyev tərəfindən hələ 1993-cü ildə Azərbaycan iqtisadiyyatının neft və qaz sektoruna investisiyaların cəlb edilməsi üzrə danışıqların davam etdirildiyi bir vaxtda qoyulmuşdur. Artıq məlum olduğu kimi, bundan sonra 20 sentyabr 1994-cü ildə imzalanmış bir çox Amerika enerji şirkətinin iştirak etdiyi “Əsrin müqaviləsi”, habelə neft kəmərlərinin inşası və istismara verilməsi başlandı:

- 1)Bakı-Supsa
- 2)Bakı-Tbilisi Ceyhan
- 3)Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəməri.

Bill Klinton və Corc Buş administrasiyalarının bu layihələrin reallaşmasında xüsusi rol oynamışdılar. Bu, bir daha prezidentliyi illərində Azərbaycan dövlətçiliyinin əsaslarını quran ümummilli lider Heydər Əliyevin uzaqgörənliyini və siyasi erudisiyasını göstərir, bunun sayəsində dövlətimiz möhkəmlənir və gələcək uğurlara töhfə verir.

İkitərəfli enerji əməkdaşlığının tarixindən danışan İlham Əliyev Dövlət katibi Con Kerri ilə görüşündə qeyd etdi: AbiŞ-ın dəstəyi nəticəsində birlikdə Xəzər və Aralıq dənizlərini birləşdirən neft boru kəmərlərinin inşası kimi əhəmiyyətli layihələri həyata keçirdik[32].

Cənub Qaz Dəhlizinin əhəmiyyətini qeyd edən Prezident Amerika Birləşmiş Ştatları hökumətinə bu layihənin həyata keçirilməsinə verdiyi ciddi dəstəyə görə təşəkkür etdi və dəhlizin 2-3 il ərzində istifadəyə veriləcəyini qeyd etdi. Dövlət katibi C. Kerri açıqlamasında Prezident Əliyevin Avropanın uzunmüddətli strateji maraqları naminə ciddi bir addım və enerji mənbələrinin şaxələndirilməsi adlandırdığı layihənin həyata keçirilməsindəki fəaliyyətini alqışladı.

Qaz Dəhlizi layihəsindən 10 milyard Avropaya, 6 milyard Türkiyə bazarına tədarük edilməsi planlaşdırılan 16 milyard kubmetr qazda deyil, eyni zamanda, qaz paylama şəbəkəsi və Cənubi Avropada yeni birləşdiricilərin inşası avtobizləşdirmək təsirini göstərirdi [5, s 167]:

- metropol ərazilərdə böyük magistral yolların tikintisi malların hərəkətinin yaxşılaşdırılmasına

- bölgələrdə iqtisadi böyüməyə

- şəhəratrafi vəziyyətə gətirilməsinə.

Prezident Obama 2014-cü ilin iyun ayında ABŞ İdarə Heyətinin layihəyə verdiyi dəstəyə dair oxşar bir açıqlama verdi. AB-ABŞ Enerji Şurasının 2 aprel 2014-cü il tarixli iclasında Prezident Obama, 2014-cü ilin iyun ayında ABŞ Administrasiyasının layihəyə verdiyi dəstəyə dair oxşar bir açıqlama verdi[20, s 48].

İki ölkə arasında digər sahələrdə iqtisadi əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi faktı hamıya məlumdur. Məsələn, Azərbaycanın ilk peyki Virciniyada Orbital Sciences tərəfindən inşa edildi. Matthev Murray Konqresindəki bir tədbirdə etdiyi çıxışında Amerika iş dünyasının artan marağından və iştirakın prioritetindən danışdı. Həmçinin, Vaşinqton Azərbaycanı regional nəqliyyat mərkəzinə çevirmək planlarını dəstəkləyirdi.

Buna görə iqtisadi münasibətlərin inkişafı Azərbaycanın dövlət başçısı John Rice və Fred Hockberg ilə görüşləri zamanı müzakirə mövzusu oldu:

- suvarma
- pambıqçılıq
- aviasiya
- müasir texnologiya sahəsindəki layihələrin maliyyələşdirilməsi perspektivləri.

ABŞ Dövlət Departamentinin açıqlamasında Con Kerri ABŞ-ın Azərbaycanın bölgədə ticarət mərkəzi olma söylərini dəstəklədiyini vurğuladı. ABŞ Dövlət Departamentinin açıqlamasında Jon Kerri ABŞ-ın Azərbaycanın bölgədə ticarət mərkəzi olma söylərini dəstəklədiyini vurğuladı. ABŞ Dövlət Departamentinin açıqlamasında John Kerry, ABŞ-ın Azərbaycanın bölgədə ticarət mərkəzi olma söylərini dəstəklədiyini vurğuladı.

Strateji enerji tərəfdaşlığı və inkişaf edən iqtisadi əlaqələrə əlavə olaraq, Azərbaycan da ABŞ-ın təhlükəsizlik və terrorizmə qarşı müttəfiqidir. Azərbaycan ABŞ-a dəstək olan dövlətlərdən idi. 11 sentyabr tarixində Nyu-York və Vaşinqtonda baş verən terror aktından sonra Heydər Əliyev ABŞ-a terrorizmlə mübarizədə dəstək oldu.

ABŞ Azərbaycanın dəstəyini qəbul etdi. Əfqanıstandakı NATO missiyasını yerinə yetirmək məqsədi ilə bütün yüklərin 100-də 40-ı Bakıdan keçir. Azərbaycan İraqda, Kosovoda sülhməramlı missiyalarda fəaliyyət göstərir. Ancaq, Azərbaycan öz hərəkətlərini yalnız bu bölgələrdəki müvəqqəti NATO missiyaları ilə məhdudlaşdırmırdı. Bölgədə və dünyada sülh və təhlükəsizlik prinsiplərinə əsaslanan bir respublika olaraq Azərbaycan Əfqanıstanda insanlara yardım məqsədi ilə 3 milyon avro maddi vəsait ayırır[5, s 132].

Nüvə silahı Təhlükəsi Təşəbbüsü proqramına əsasən Təhlükəsizlik və Maddi Azaltma Milli Müdirliyinin vitse-prezidenti Andre Bieniavski Azərbaycanın rolu barədə danışarkən demişdi:İlk növbədə təhlükəsizlik məsələsidir. Belçikadakı son terror hücumlarını nəzərə alaraq, bu cür materialların İŞİD döyüşçülərinin əlinə keçməsindən və çirkli bomba yaratmaq üçün istifadə olunmasından çox narahat oluruq [5, s 215].

Zirvə toplantısından sonrakı mətbuat konfransında Azərbaycanın nüvə materiallarının yayılmasının qarşısının alınmasına verdiyi töhfəni vurğulayan ABŞ Prezidenti Barak Obama Azərbaycanın müsbət rolunu qeyd etmişdi və bildirmişdi ki, əməkdaşlıq çərçivəsində ABŞ Azərbaycanla sərhəd nəzarətində nüvə materiallarını müəyyənləşdirmək iqtidarındadır. Yerinə görə Azərbaycan bu müddətdə son dərəcə vacib bir tərəfdaşdır. Bu Prezident Obamanın sözləridir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Vaşinqtona səfəri zamanı prioritetinin Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi olmuşdu. Ermənistanın təcavüzü və Azərbaycanın tarixi torpaqlarının işğalını Ermənistan dövləti tərəfindən işğal dövlət başçısı və yüksək vəzifəli şəxslər arasında müzakirə mövzusu olmuşdu.

İlham Əliyev münaqişənin ölkələrin ərazi bütövlüyü əsasında həll olunmalı olduğunu bildirmişdi. ABŞ-ın yüksək səviyyəli dövlət məmurları Azərbaycanın ərazi bütövlüyünə güclü dəstək verdiklərini və ABŞ-ın beynəlxalq hüquqa, BMT Nizamnaməsinə və Helsinki Yekun Aktına əsaslanan hərtərəfli tənzimləmə öhdəliyini təsdiqlədilər. Aydınır ki, İlham Əliyevin ABŞ-a səfəri sonunda başadılan Ermənistan silahlı qüvvələrinin təcavüzkar hücumlarını qarşısını almağa xidmət edən əməkdaşlıq və Azərbaycanın ərazi bütövlüyünə dəstəyin təsdiqlənməsi idi.

Ermənilərin hücumlarının qarşısı alındı və Azərbaycan ərazilərinin bir hissəsi erməni işğalçılarından azad edildi. ABŞ-ın yüksək səviyyəli dövlət məmurları Azərbaycanın ərazi bütövlüyünə güclü dəstək verdiklərini və ABŞ-ın beynəlxalq hüquqa, BMT Nizamnaməsinə və Helsinki Yekun Aktına əsaslanan hərtərəfli tənzimləmə öhdəliyini təsdiqlədilər.

Ermənistan siyasi və iqtisadi cəhətdən asılı bir dövlətdir və təcavüzkar siyasəti nəticəsində bir çox layihələrdə iştirak edə bilmir. Həmçinin əhalinin azaldılması prosesini yaşayır. Azərbaycan çoxvektorlu siyasət sayəsində müstəqilliyini qorudu. Yaxın Şərq İnstitutunun professoru Alex Vatankanın verdiyi müsahibədə qeyd etmişdi: ABŞ-Azərbaycan münasibətləri bir neçə illik təlatümdən keçdi. Düşünürəm ki, bir çox Vaşinqton mütəxəssisi Bakının qiymətləndirilmədiyinə inanır, çünki ABŞ-ın bölgədəki

maraqlarını inkişaf etdirmək üçün çox şey etdi. İstər enerji təhlükəsizliyi, istərsə də Əfqanıstandakı və İraqdakı terrorla mübarizə, Amerikada istehsal edilən xidmətlər və əmtəələrin alıcısı kimi Azərbaycan reallıqlarını ABŞ-ın etibarlı tərəfdaşı olaraq göstərmişdir. İkitərəfli əməkdaşlığı davam etdirərək, tərəflər hələ tam razılığa gəlmədikləri məsələlərə həll yollarının tapılmasının davam etməsi lazım olduğunu və çox vacib olan, bərpa edildikdən bəri əldə edilənlərə əsaslanaraq əməkdaşlığın inkişaf etdirilməli olduğunu qəbul etməlidirlər[10, s 183].

2016 ci il 1 aprel tarixində İlham Əliyevin ABŞ-a səfəri oldu. Sammitə 54 ölkənin və bir sıra beynəlxalq təşkilatın prezidentləri və hökumət başçıları qatıldı. Azərbaycan, global terrorizmlə mübarizədə nüvə materiallarının yayılması və qaçaqmalçılığının qarşısını almağa öz töhfəsini verdi. Ona görə də rəsmi Bakının bu nüfuzlu görüşdə iştirakı kifayət qədər nəzərə çarpırdı. Lakin İlham Əliyevin bu səfəri yalnızca zirvə səfəri ilə bağlı deyildi. Üç gün ərzində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Prezident Barak Obama, vitse-prezident Coe Biden ilə görüşdü. ABŞ Ticarət katibi Penni Pritzker, Dövlət katibi Con Kerri və eyni zamanda ABŞ Dövlət Katibinin Müavini Tomas Şannon, Amerikan General şirkətinin sədr müavini, siyasi, işgüzar dairələrin yüksək səviyyəli nümayəndələri və ictimai təşkilat rəhbərləri ilə mühüm görüşlər keçirmişdi.

ABŞ investisiyalarının Cənubi Qafqaz regionunda əsas ünvanı Azərbaycandır. 13,6 mlrd. dollar həcmində investisiya ilə ABŞ Azərbaycana ən çox sərmayə yatırmış 10 ölkədən biridir. Düzdür, bu investisiyaların böyük hissəsi neft sektorunun payına düşsə də, ABŞ şirkətlərinin Azərbaycanın qeyri-neft sektorunda payının artımı da müşahidə olunmaqdadır [1, s 267].

## **2.2.Prezident D.Trumpın hakimiyyət illərində Birləşmiş Ştatlar ilə Azərbaycan arasında iqtisadi əlaqələrin dinamikasi**

Amerikanın regionda-Cənubi Qafqazda yerləşən xüsusi əhəmiyyət daşıyan ticarət tərəfdaşı Azərbaycandır. 2018-ci ildə ABŞ-Azərbaycan ticarəti 818 milyon ABŞ

dollarına çatıb (ABŞ-a ixrac 505 milyon, idxal 313 milyon ABŞ dolları). Bu, əvvəlki ilə nisbətən yüzdə 45 faiz artım deməkdir[9, s 468].

2018-ci ildə ABŞ-ın Azərbaycana ixracatına görə ilk beşlik:

- təyyarə, kosmik gəmi və peyk kateqoriyaları idi;
- mülki təyyarə hissələri;
- müxtəlif maşınlar, hissələr;
- borular, çənlər üçün kranlar və klapanlar;
- müvafiq olaraq ağır texnika hissələri.

Bunlar Azərbaycana ixracatın ümumi həcmnin 64.07 %-ni təşkil edir. ABŞ-ın Azərbaycandan idxal etdiyi ilk beş kateqoriyanın dəyəri - neft, benzin, digər yanacaqlar, qaytarılmış idxalata əlavə dəyər; alüminium lövhələr, təbəqələr, kompressorlar və nasoslar - bütün daxil olmaların 99,52 %-ni təşkil edirdi[9, s 304].

Amerika Birləşmiş Ştatları və Azərbaycan enerji təhlükəsizliyi, terrorizm və transmilli təhdidlərlə mübarizə sahəsində strateji tərəfdaşlıqdan istifadə edirlər.

BTC və BTE-nin tamamlanmasına töhfə verən ABŞ-ın diplomatik səyləri və Amerika şirkətlərinin iştirakı SGC-nin uğuru üçün də həyati olaraq qalır. ABŞ Prezidenti Tramp 2018-ci ildə Şahdəniz II-nin istifadəyə verilməsi münasibətilə göndərdiyi məktubda Amerikanın strateji Cənub Qaz Dəhlizinə verdiyi dəstəyi təkrarladı. Qeyd etmək vacibdir ki, ABŞ hökuməti çoxsaylı administrasiyalar arasında Cənub Qaz Dəhlizini güclü şəkildə dəstəkləmişdir.

Azərbaycanda 250-dən çox Amerika şirkəti qeydiyyatdan keçib. Amerikanın əsas inşaat şirkətləri və istismar şirkətləri, podratçıları, sərmayəçilər müstəqillik qazandıqdan sonra Azərbaycanda hər bir böyük və orta layihədə iştirak edir.

2015-2017-ci illər ərzində aşağı neft qiymətləri, hökumətimizin diqqətini çəkdi və tədbirli makroiqtisadi siyasət və islahatlara səbəb oldu. Aktiv makroiqtisadi siyasət sayəsində iqtisadiyyat 2017-2018-ci illərdə sabitləşdi. Qeyri-neft sektoru kənd təsərrüfatında dirçəliş sayəsində genişlənməyə başladı[30].

Ticarət mühitinin yaxşılaşdırılması və qısamüddətli islahatlar arasında iş yerlərində dövlət yoxlamasının aparılması, sadələşdirilmiş lisenziyalaşdırma sistemi, biznes üçün e-Gov xidmətləri, sadələşdirilmiş dövlət xidmətləri və aşağı vergi yükü yer alır. 2018- ci ildə Azərbaycan Qlobal Rəqabətqabiliyyətlik Hesabatında 35- ci , 2019-cu ildə Dünya Bankının Doing Business Report-da 25- ci yeri tutmuşdur. İşə başlamaq üçün 9- cu, investorların qorunması üçün Dünyada 2-ci yeri tutur [9, s 465].

Azərbaycan da 2019 -cu ildə İqtisadi Azadlıq İndeksində yüksək nəticə əldə etdi. 4-cü Trans-Xəzər Forumu mayın 22-23 2019-cu ildir The Trans-Xəzər Ticarət Vaşinqtonda keçirilən və Transit dəhlizi Avropa və Asiya arasında regional integratoru, ticarət vasitəçi və səmərəli tranzit bağlayıcı olacaq. Ticarət, insanlar və iqtisadiyyatları birləşdirən müasir transxəzər dəhlizi bu yoldakı geniş və integrasiya edilmiş infrastruktur şəbəkəsi, xüsusi iqtisadi zonalar, uyğunlaşdırılmış gömrük, sərhədyanı prosedurlar və daha çox strateji əhəmiyyətə çatmışdır. Azərbaycan Forumun təşəbbüskarlarından və köməkçilərindən biridir və biz Azərbaycanın Transxəzər bölgəsindəki əsas rolunu vurğulamaq üçün bir fürsət kimi növbəti tədbiri gözlənilirdi[9, s 467].

20-21 May 2019-cu il tarixlərində keçiriləcək AmCham “Door Knock Mission 2019” ABŞ-ın Azərbaycandakı iş maraqlarını vurğulamaq və Azərbaycanda investisiya və iş imkanlarını təqdim etmək üçün vacib bir fürsət olacaqdı. Missiya Azərbaycan-ABŞ işgüzar əlaqələrinin strateji əhəmiyyətini və həm enerji, həm də qeyri-neft sektorunda əlverişli variantları vurğulamağı planlaşdırırdı.

2019-cu ildə ABŞ Azərbaycana 76.5 min dollarlıq məhsul ixrac etmişdir. Həmin ildə isə ABŞ Azərbaycandan 2.4 min. dollarlıq məhsulu idxal etmişdir [1,s266].

1996-cı ildən bəri Amerika Birləşmiş Ştatları - Azərbaycan Ticarət Palatası (USACC) müəssisələr arasında işgüzar əlaqələrin inkişafında və ABŞ investisiyalarının Azərbaycana cəlb olunmasında mühüm rol oynamışdır. USACC-nin ölkələr arasında, xüsusən kənd təsərrüfatı, tikinti və enerji sahələrində ticari əlaqələrin asanlaşdırılması istiqamətindəki son dinamikliyi təqdirə layiqdir.

Təbrik mətni cümə axşamı Azərbaycan liderinin saytında yayımlandı. Tramp, həmçinin ABŞ ilə Azərbaycan arasında beynəlxalq təhlükəsizliyin möhkəmləndirilməsi, Avropaya enerji təchizatı marşrutları və enerji mənbələrinin şaxələndirilməsi, habelə iki ölkə xalqlarının gələcəyi üçün 30 ilə yaxındır uğurlu əməkdaşlığı vurğuladı.

Eyni zamanda Amerika lideri, Azərbaycanda hüquq və azadlıqların qorunması da daxil olmaqla demokratik idarəetmənin təşviqinə dair tədbirlərə dəstəyi vurğuladı. Təbrik mesajında deyilirdi: Koronavirus şəraitində ABŞ Azərbaycan xalqının yanındadır.

Tramp administrasiyası ilə Tehran arasındakı gərginlik Vaşinqtondan İranın qonşularına, xüsusilə də Azərbaycana daha çox diqqət yetirilməsi ilə nəticələndi. Məsələn, ABŞ Müdafiə Nazirliyi Pentaqon məlumatlara görə, Təhlükəsizliyə Yardım Monitor (SAM) tərəfindən 2018 ildə \$ 42,9 milyon, növbəti ildə isə Azərbaycanın sərhəd və gömrük xidmətlərinə \$ 58,6 milyon ayrılmışdı. Maliyyə yardımı bölgədəki demək olar ki, hər hansı bir ölkəyə verilən yardımı xeyli üstələyib. Hesabatda ABŞ -da da varAzərbaycana, habelə Qazaxıstana və Türkmənistana Xəzər dənizini patrul etmək üçün] ikinci əl patrul gəmiləri bağışladı. Ancaq bu yeni yardım proqramındakı dollar rəqəmi, ABŞ -ın əvvəllər xərclədiyindən xeyli yüksəkdir[9, s 467].

Əlavə olaraq, ABŞ Milli Qvardiyasının Dövlət Tərəfdaşlığı Proqramı çərçivəsində Azərbaycanın hərbi komandaları Oklahoma Ordusu Milli Qvardiyası ilə birləşdi. 2018-ci ilin ortalarında ABŞ Qafqaz əyalətinə getdi və Müdafiə Nazirliyinin Beynəlxalq Hərbi Əməkdaşlıq İdarəsində görüş keçirdi və oradakı silahlı qüvvələrin hərbi oyun mərkəzini ziyarət etdi.

Bu gün Azərbaycan böyük güclərlə qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığı gücləndirir. ABŞ-ın yeni bir dünya düzəninə qurulmasında əhəmiyyətli bir rol oynadığı qəbul edilməlidir. Bu baxımdan, Azərbaycan ilə ABŞ arasındakı münasibətlər xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. ABŞ-ın Azərbaycandakı xarici siyasət kursu qarşılıqlı maraqlar əsasında inkişaf edir.

Ölkəmiz bütün böyük dövlətlərlə milli maraqlar çərçivəsində əlaqələrini genişləndirir və inkişaf etdirir. Azərbaycan-Amerika münasibətləri də bu meyarlara əsaslanır.

Azərbaycanın ABŞ-ın maraqları zonasında olması, xüsusən də ikitərəfli əməkdaşlığın hazırkı inkişaf mərhələsində olması, ölkəmizlə münasibətlərin bu supergücün xarici siyasət prioritetləri sırasında olduğunu göstərir. Əlbətdə ki, Amerika tərəfinin Cənubi Qafqazdakı maraqlarını endirmirsə, bu tamamilə təbii bir həqiqətdir. Bölgədəki maraqlarını irəliləməyə çalışan ABŞ ilə əlaqələr xarici investisiyalar cəlb etməyə, dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya etməyə, qlobal əhəmiyyətli regional layihələr həyata keçirməyə və ölkənin artmasına çalışan Azərbaycanın maraqları ilə uzlaşır. Azərbaycan ABŞ-la geniş iqtisadi əməkdaşlıq qurdu. Bu əməkdaşlığın Azərbaycanda əsas istiqamətləri:

- neft-qaz sektorunun inkişafı
- yeni boru kəmərlərinin inşası və istismarı
- Şərq-Qərb dəhlizi boyunca infrastruktur layihələrinin həyata keçirilməsi
- qeyri-neft sektorunda qarşılıqlı ticarətin genişləndirilməsi.

Keçən əsrin 90-cı illərində Azərbaycanın müstəqilliyinin başlanğıcında belə, böyük ölçüdə Vaşinqtonun dəstəyi sayəsində "Əsrin müqaviləsi" ilə əlaqəli bütün problemləri həll etmək mümkün oldu. Xatırladaq ki, Azərbaycan-Amerika münasibətlərindəki qeyri-müəyyənlik konturları 1994-cü ilin sentyabrında Bakıda imzalanan "Əsrin Müqaviləsi" ndən sonra - bir sıra iri transmilli şirkətlərlə 30 illik bir müddətə imzalanan neft yataqlarının birgə istismarı haqqında razılaşmadan sonra ortaya çıxmağa başladı. Xəzər dənizinin Azərbaycan sektoru. O zaman Azərbaycanın ümummilli lideri Heydər Əliyev "Əsrin müqaviləsi" nin ən böyük dövlətlərin, böyük dövlətlərin müstəqil Azərbaycan dövlətinə göstərdiyi etimad sayəsində imzalandığını qeyd etdi. Əslində bu hadisə ABŞ ilə Azərbaycan arasında əməkdaşlığın təməlini qoydu, bundan sonra ölkəmiz nüfuzlu Qərb dövlətlərinin, ilk növbədə ABŞ üçün mənfəətli iqtisadi tərəfdaşı oldu[38].

Əsas ixrac marşrutu - Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri çəkilərkən ABŞ da dəstək verdi. Vaşinqton, Azərbaycan qazının maraqlarını nəzərə alaraq Avropaya çatdırılmasında kömək etdi. Qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıq bu gün də davam edir. Bu gün Azərbaycan ABŞ-ın Cənubi Qafqazdakı əsas ticarət tərəfdaşlarından biridir. İki ölkə arasındakı iqtisadi əlaqələrin göstəricilərindən biri ticarət dövriyyəsinin ildən-ilə artmasıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, ABŞ və Azərbaycanın bir çox məsələdə mövqelərinin üst-üstə düşməsi uzunmüddətli əməkdaşlığın əsas amillərindən biridir. ABŞ-Azərbaycan münasibətlərinin vacib sahələrindən biri təhlükəsizlik sahəsində əməkdaşlıqdır. Bu baxımdan, Azərbaycanla ABŞ arasında terrorizmlə mübarizədə əməkdaşlığı xatırlamaq lazımdır.

Amerika Birləşmiş Ştatları ilə Azərbaycan arasında ikitərəfli diplomatik münasibətlərin qurulmasından bəri (1992-ci ildə, Sovet İttifaqının dağılmasından dərhal sonra) ən yaxşılardan da daxil olmaqla, müxtəlif dövrlərdən keçdilər. Münasibətlərin indi yüksək səviyyədə olması, 30 illik əməkdaşlıq müddətində Qərbi və Şərqi ilə münasibətlərdə tarazlığı qoruyub saxlayan Azərbaycan hökumətinin böyük xidmətidir.

Həm Amerika, həm də Azərbaycanın dövlət rəhbərlərinin istər rəsmi, istərsə işgüzar səfərləri hər iki ölkə arasında aparılan iqtisadi-ticarət əlaqələrin möhkəmlənməsinə, qarşılıqlı formada informasiya mübadiləsinin həyata keçirilməsinə, həmçinin hərbi texniki sahədə, təhlükəsizlik sahəsində tərəfdaşlığın inkişaf etdirilməsi məqsədi ilə müvafiq sazişlərə imza atılmışdır. Belə ki, hər iki ölkənin hökumətlərarası komissiyasının intensiv şəkildə fəaliyyət göstərməsi nəticəsində iqtisadi əlaqələr daha da sürətlə inkişaf edir [1, s 265].

Azərbaycan böyük dövlətlərlə qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığı gücləndirir. Azərbaycan ilə ABŞ arasında əlaqələr xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. ABŞ-ın Azərbaycandakı xarici siyasəti qarşılıqlı maraqlar əsasında inkişaf edir. Ölkəmiz bütün əsas dövlətlərlə milli maraqlar çərçivəsində əlaqələri genişləndirir və inkişaf etdirir. Azərbaycan-Amerika münasibətləri də bu meyarlar üzərində qurulmuşdur.

Azərbaycanın ABŞ-ın maraqları zonasında olması, xüsusən də ikitərəfli əməkdaşlığın indiki inkişaf mərhələsində olması onu deməyə əsas verir ki, ölkəmizlə əlaqələr bu fəvqəl dövlətin xarici siyasət prioritetləri sırasındadır. Təbii ki, Amerika tərəfinin Cənubi Qafqazdakı maraqlarını nəzərə almasaq, bu, tamamilə təbii faktır. Bölgədə öz maraqlarını irəli sürməyə çalışan ABŞ-la münasibətlər xarici sərmayələri cəlb etməyə, dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya etməyə, qlobal əhəmiyyət kəsb edən regional layihələri həyata keçirməyə, ölkənin iqtisadi potensialını artırmağa çalışan Azərbaycanın maraqlarına uyğundur. Azərbaycan ABŞ ilə geniş iqtisadi əməkdaşlıq qurmuşdur. Bu əməkdaşlığın əsas istiqamətləri Azərbaycanda neft-qaz sektorunun inkişafı, yeni boru kəmərlərinin tikintisi və istismarıdır.

Azərbaycan ABŞ-ın Cənubi Qafqazda əsas ticarət tərəfdaşlarından biridir. İki ölkə arasında iqtisadi əlaqələrin göstəricilərindən biri də ticarətin həcmının ildən-ilə artmasıdır. Qeyd edək ki, ABŞ və Azərbaycanın bir çox məsələlərdə mövqelərinin üst-üstə düşməsi uzunmüddətli əməkdaşlığın əsas amillərindən biridir. ABŞ-Azərbaycan münasibətlərinin mühüm istiqamətlərindən biri təhlükəsizlik sahəsində əməkdaşlıqdır. Bu baxımdan Azərbaycan və ABŞ arasında terrorizmlə mübarizə sahəsində əməkdaşlığı xatırlamaq lazımdır.

ABŞ və Azərbaycan arasında ikitərəfli diplomatik münasibətlər qurulandan onlar müxtəlif dövrlərdən, o cümlədən ən yaxşı dövrlərdən keçiblər. İndi münasibətlərin yüksək səviyyədə olması 30 illik əməkdaşlıq dövründə Qərb və Şərqlə münasibətlərdə balansı qoruyub saxlayan Azərbaycan hakimiyyətinin böyük xidmətidir. Azərbaycan rəhbərliyinin çoxvektorlu və təsdiqlənmiş xarici siyasəti sayəsində bu gün Rusiya, ABŞ, Avropa ilə münasibətlərdə hansısa disbalansdan danışmağa ehtiyac yoxdur (bir şəraitdə bu dünya güclərinin Cənubi Qafqaz regionu ilə bağlı müxtəlif maraqları vardır). Belə şəraitdə onların arasında manevr etmək, hər biri ilə milli maraqlara qarışmayan bərabərhüquqlu münasibətlər saxlamaq son dərəcə çətindir. Digər tərəfdən, Rusiyanın ABŞ və Avropa ilə münasibətlərindəki gərginliyi nəzərə alsaq, bu mürəkkəb geosiyasi üçbucaqda tarazlığı qorumaq daha çətin məsələdir.

ABŞ-ın Azərbaycana münasibətdə maraqları onun Xəzər regionunda təsirinin genişləndirilməsi ilə bağlıdır. ABŞ üçün bu vəzifə enerji təhlükəsizliyi, ticarət, iqtisadi və strateji tərəfdaşlıq baxımından faydalıdır. Birləşmiş Ştatlar başa düşür ki, bu region tarix boyu ciddi hərbi-siyasi aksiyalar üçün trampolin rolunu oynamış Avropa və Asiya arasında mühüm yol kəsişməsidir, ona görə də onların bu regiona daxil olması, daşıma və nəqliyyat üçün təhlükəsiz tranzit zonaları yaratmaq vacibdir. Digər tərəfdən, regionun cəlbediciliyini faktların statistik göstəriciləri də əlavə edir ki, ona görə də rayonun karbohidrogen ehtiyatları 48 milyard barel neft və 292 trilyon kubfut qaz həcmində qiymətləndirilir.

Bu günə kimi Azərbaycanla ABŞ arasında münasibətlərdə ciddi problem olmamışdır və rəsmilər iki ölkə arasında əməkdaşlığın bundan sonra da inkişaf edəcəyini bildirməkdədir. Azərbaycanın beynəlxalq hüquq normalarına sadıq qalması, Bakının müxtəlif enerji layihələrində fəal iştirak etməsi, Şimali Atlantika Alyansının təşəbbüslərinə qoşulması, terrorizmlə mübarizəyə qoşulması ardıcıl və sistemli xarici siyasətin tərkib hissəsidir. Məhz buna görə də Bakı Rusiya Silahlı Qüvvələrinin və ABŞ Silahlı Qüvvələrinin Baş Qərargah rəislərinin ən mühüm görüşünün keçirildiyi tarixi məkana çevrilmişdir. Bu, iki strateji tərəfdaşımızın Azərbaycana qarşı atdığı məxfi addım idi ki, bu, əslində dövlətimizin balanslaşdırılmış dövlət strategiyasının nəticəsidir.

Azərbaycan rəhbərliyinin çoxvektorlu və təsdiqlənmiş xarici siyasəti sayəsində bu gün Rusiya, ABŞ, Avropa ilə münasibətlərdə bir növ balanssızlıqdan danışmağa ehtiyac yoxdur (bu dünya güclərinin ölkələrdə fərqli maraqlara sahib olduqları şəraitdə) Cənubi Qafqaz bölgəsi). Belə bir şəraitdə aralarında manevr etmək, hər biri ilə milli maraqlara müdaxilə etməyən bərabər münasibətlər qurmaq son dərəcə çətindir.

Uzunmüddətli artım üçün Azərbaycanın əsas problemi neftdən çox asılı olması və aşağı neft qiymətləri dünyada hasilatın azalmasıdır. Orta müddətli perspektivləri bulandıran şey maliyyə qeyri-müəyyənliyi və maliyyə və bank sektorundakı zəifliklərdir. Azərbaycan iqtisadiyyatı da ərzaq məhsullarının 70 faizi və dərman

vasitələrinin, maşınların və geyimlərin demək olar ki, 100 faizi xaricdən gələn idxaldan asılıdır və bu da əlavə problem yaradır.

Özəl sektorun böyüməsini asanlaşdırmaq və əmək bazarını gücləndirmək üçün cəsarətli islahatlara ehtiyac var. Hal -hazırda, struktur islahatlarında bəzi irəliləyişlərə baxmayaraq, məhdud makroiqtisadi siyasət koordinasiyası səbəbindən özəl sektor məhdudlaşdırılmışdır.

İqtisadi şaxələndirmə prioritet olsa da, yenə də Azərbaycan üçün vaxt aparan bir iş olaraq qalacaq. Ölkə struktur islahatlarında müəyyən irəliləyişlər əldə etsə də, qaydaların qeyri -sabit tətbiqi, ticarət nişanının qeydiyyatı, lisenziyalasdırma və sertifikatlaşdırma ilə bağlı məsələlər həll edilməli olan problem olaraq qalır. Bir çox yerli şirkətlərin düzgün yoxlanılmış hesabları yoxdur, bu da xarici investisiyaların və ya tərəfdaşların cəlb edilməsini çətinləşdirir.

Qeyri-neft investisiyalarını təhlil edərkən hüquqi mülahizələr də nəzərə alınmalıdır. Neft və qaz, PSA müqavilələri ilə tənzimlənən və beynəlxalq məhkəmələrdə iddialara baxılan yeganə sahədir. Bütün digər xarici sərmayə mübahisələri, ilk növbədə, yerli qanunvericiliklə, xüsusən də Xarici İnvestisiyaların Qorunması Qanunu, İnvestisiya Fəaliyyəti Qanunu, Özəlləşdirmə Qanunu, Banklar haqqında Qanun və digər qanunlarla tənzimlənir, baxmayaraq ki, bir sıra beynəlxalq müqavilələr və müqavilələr də müəyyən rol oynayır. Beynəlxalq müqavilələr ümumiyyətlə yerli qanunlardan üstündür.

2014-cü ilin ortalarından etibarən ölkə bir gün ərzində yeni bir şirkətin qeydiyyatına alınmasına imkan verən bir iş qurma prosesini asanlaşdırmaq üçün müəyyən tədbirlər gördü. Bununla birlikdə, digər vaxt aparan tələblər ümumi tənzimləmə səmərəliliyini pozmağa davam edir.

Digər tərəfdən, Rusiyanın ABŞ və Avropa ilə münasibətlərindəki gərginliyi nəzərə alaraq, bu mürəkkəb geosiyasi üçbucaqda tarazlığı qorumaq daha da çətin bir işdir. Azərbaycan, Gürcüstan və Ermənistandan fərqli olaraq, hərbi ittifaqların heç birinə daxil olmaq istəmir, nə Avrasiya məkanına, nə də Avropa Birliyinə daxil olmaq üçün planlar

qurur. Bu, dövlətimizin xarici siyasətinin müstəsna olaraq milli maraqlara yönəlmiş fərqli bir xüsusiyyətidir.

ABŞ-ın Azərbaycanla əlaqəli maraqları onun Xəzər regionundakı nüfuzunun genişləndirilməsi ilə əlaqələndirilir. Amerika Birləşmiş Ştatları üçün bu vəzifə enerji təhlükəsizliyi, ticarət, iqtisadi və strateji tərəfdaşlıq baxımından faydalıdır. Amerika Birləşmiş Ştatları bu bölgənin tarix boyu ciddi hərbi-siyasi hərəkətlər üçün trampolin rolunu oynayan Avropa ilə Asiya arasında əhəmiyyətli bir qovşağı olduğunu başa düşür, bu səbəbdən də nəqliyyat üçün təhlükəsiz tranzit zonaları yaratmaq üçün bu bölgəyə daxil olmaları vacibdir. enerji mənbələrinin inkişafı. Digər tərəfdən bölgənin cəlbediciliyini bölgədəki karbohidrogen ehtiyatlarının 48 milyard barel neft və 292 trilyon kub fut qaz kimi qiymətləndirildiyi faktlar statistikasına da əlavə edir. Kobud formada desək, enerji mənbələri baxımından, Amerikalılar üçün Xəzər bölgəsi "əkilməmiş tarla" kimi bir şey kimi görünür, bunun çox perspektivli bir bölgə olduğunu yaxşı bilirlər.

Bu günə qədər Azərbaycanla ABŞ arasında münasibətlərdə ciddi problem yoxdur və rəsmilər iki ölkə arasında əməkdaşlığın inkişaf edəcəyini söyləyirlər. Azərbaycan beynəlxalq hüquq normalarına sadıqdır və Bakının müxtəlif enerji layihələrində fəal iştirak etməsi, Şimali Atlantika İttifaqının təşəbbüslərinə qoşulması, terrorizmə qarşı mübarizəyə qoşulması ardıcıl və sistemli xarici siyasətin ayrılmaz hissəsidir. Buna görə də Bakı Rusiya Silahlı Qüvvələri və ABŞ Silahlı Qüvvələri Baş Qərargah rəislərinin ən vacib görüşünün keçirildiyi tarixi platformaya çevrildi. Bu, iki strateji tərəfdaşımızın Azərbaycana qarşı gizli bir addım idi, bu, əslində dövlətimizin balanslı bir dövlət strategiyasının nəticəsindən başqa bir şey deyildir.

İki ölkə arasındakı münasibətlər son bir ildə rəvan şəkildə irəliləyir. One görkəmli inkişaf Peter Hass, Bakıda Azərbaycan-ABŞ iqtisadi tərəfdaşlıq komissiyasının dördüncü iclası olmuşdur dövlət Əsas katibinin köməkçisinin müavini iştirak İqtisadi və biznes məsələləri üzrə. 2019 -cu ilin may ayında baş tutan toplantının bu qrupun 2012 -ci ildən bəri ilk dəfə görüşdüyü diqqət çəkir[15].

Azərbaycandakı ticarət və investisiya imkanlarından danışarkən, enerji məsələsinə də toxunmaq vacibdir. Əslində xam neft Azərbaycandan ABŞ -a ən böyük idxaldır . ABŞ şirkətləri Azərbaycanda dənizdə neft hasilatı layihələrində iştirak edirlər ” - deyə ABŞ Dövlət Departamentindən bildiriblər. Bundan əlavə, ABŞ-da yerləşən Halliburton şirkəti Azərbaycanın SOCAR-AQS şirkəti ilə Bakıda yeni bir birgə müəssisə yaratmaq üçün anlaşma memorandumu imzaladı. Memorenduma əsasən Azərbaycan quru və dəniz yataqlarında obyektiv imkanları araşdırmaq məsələsinə toxunulmuşdur[15].

Təəssüf ki, digər sahələrdə ticarət çox məhduddur, baxmayaraq ki, Azərbaycan rəsmilərinə görə ölkə “ABŞ -ın Cənubi Qafqazdakı ən böyük tərəfdaşıdır. 2018 -ci ildə iki ölkə arasında ticarət dövriyyəsi 860 milyon dollar təşkil etdi ”(ABŞ -dan ixracat 530 milyon dollar, Azərbaycandan isə 330 milyon dollar idi). Yaxşı bir xəbər, Qafqaz əyalətinə gələn ABŞ turistlərinin sayının artmasıdır ki, bu da insanlar arasında əlaqələrin qurulmasına kömək edir və ölkəyə turist pulu axını gətirir.

Bu hissənin nəticəsi olaraq qeyd etmək yerinə düşər ki, Azərbaycan ümumiyyətlə sərmayələr üçün təhlükəsiz bir yer hesab olunur. Vaşinqtonla Bakı arasında ikitərəfli investisiya müqaviləsi var və investorlar Beynəlxalq İnvestisiya Mübahisələrinin Həll Mərkəzi vasitəsilə arbitraj məhkəməsinə müraciət edə bilirlər. Overseas Private Investment Corporation (OPIC), son 20 ildə BTC neft boru kəməri (2006 -cı ildə başa çatdı), françayzinq, bankçılıq, mikromaliyyə və otelə xüsusi diqqət yetirməklə, 24 iş layihəsi çərçivəsində Azərbaycana təxminən 230 milyon dollar sərmayə qoydu[14].

Bu yaxınlarda, 2020-ci ilin yanvar ayında ABŞ Səfirliyinin Müdafiə İşbirliyi Ofisi iştirakçıların birgə hərbi tibbi qabiliyyətlər üçün uzunmüddətli planlaşdırma hədəflərini müəyyənləşdirməyə kömək etmək üçün keçən həftə Bakıda birgə hərbi tibbi strategiya toplantısına sponsorluq etdi. Toplantıda Amerika Birləşmiş Ştatları Hərbi Hava Qüvvələri-Avropa (USAFE), Amerika Birləşmiş Ştatları Ordusu-Avropa (USAREUR), Oklahoma Milli Qvardiyası və Azərbaycan Müdafiə Nazirliyi və Böyük Britaniyadan olan əməkdaşlar iştirak edirdi.

Co Bidenin yeni prezident administrasiyasının Ağ Evə gəlişi ilə ekspert cəmiyyətinin ABŞ-ın Azərbaycana qarşı siyasətinə marağı nəzərəcarpacaq dərəcədə artmışdır. Bu gün Amerika ekspertlər cəmiyyətinin nümayəndələri Azərbaycanla ABŞ arasında uğurlu əməkdaşlığın gələcək inkişafını proqnozlaşdıraraq, bölgənin lider ölkəsi ilə əlaqələrin genişləndirilməsinin həm supergücə, həm də Azərbaycana qarşılıqlı fayda verə biləcəyini, xüsusən də prioritet məsələlərin həllində geosiyasi və strateji əhəmiyyəti.

Əvvəlcə qeyd etmək lazımdır ki, Co Biden bölgəyə kifayət qədər bələd olan bir siyasətçidir, Cənubi Qafqazda gedən prosesləri yaxşı bilir. Çox güman ki, ənənəvi bir siyasət yürüdəcəkdir. ABŞ enerji sektoru ilə əlaqəli amillərə daha çox diqqət yetirəcəkdir. Təhlükəsizlik məsələlərinə də diqqət yetirəcəklər. Azərbaycana Cənubi Qafqaz və Orta Asiya ölkələri ilə münasibətlər prizmasından baxılacaqdır. Eyni zamanda, Vaşinqtonun bölgəyə İran prizmasından baxması məntiqlidir. Gördüyünüz kimi, Azərbaycan ABŞ üçün son dərəcə vacib bir oyunçudur. Azərbaycanla ABŞ arasında münasibətlər müəyyən bir sistemə görə qurulur və istənilən halda bu sistemə təsir göstərməyəcəkdir. Biden demokratiya haqqında çox danışır və bu siyasətin həyata keçirilməsi insan haqlarına qaçınılmaz bir vurğu edir. Bu ənənəvi yanaşmadır və Trump-ın arxasında arxa plana keçdi, onda Bayden dövründə bu mövzu yenidən gündəmə gələcək.

ABŞ xarici siyasətində heç vaxt köklü bir dəyişiklik olmur. ABŞ-ın Azərbaycana qarşı münasibəti son 10 ildə dəyişməyib və çox güman ki, əvvəlki siyasət sonrakı illərdə də davam edəcək. ABŞ-ın Cənubi Qafqaza, xüsusən də Azərbaycana qarşı münasibəti Rusiyaya qarşı yürüdülmən siyasət fonunda formalaşır, yəni ən azı keçmiş münasibətlər qalacaq.

Vaşinqtonun Azərbaycana münasibəti də müəyyən dərəcədə ABŞ-Türkiyə münasibətlərindən asılıdır. Başqa sözlə, Vaşinqtonla Ankara arasındakı münasibətlər nə qədər isti olsa, Bakı üçün bir o qədər yaxşıdır. Son 20 ilin təcrübəsi iki ölkə arasındakı ən soyuq münasibətlərin Donald Tramp administrasiyası dövründə olduğunu göstərdi. Biden və Trump arasında antaqonist ziddiyyətlər var. Bu səbəbdən Ankara üçün Ağ

Evdən hər hansı bir "sürpriz" gözləmək ağlabatan olmazdı. Həm Türkiyə, həm də ABŞ İrana qarşı hibrid müharibə apardığı İranla qonşudur. Təkcə bu amil ABŞ-ın Türkiyə və Azərbaycanla qarşı siyasətində mənfi dəyişikliklərin olmayacağını təsdiqləmək üçün kifayətdir.

Əksinə, ABŞ və Avropa bir daha Ankara və Bakı ilə münasibətləri gücləndirməyə çalışacaq. Mövcud vəziyyətdə ABŞ və Avropa Türkiyəyə və Azərbaycanla qarşı soyuq münasibət göstərsələr, bu, ilk növbədə İranın maraqlarına cavab verəcəkdir. Bu vəziyyətdə Türkiyə və Azərbaycan ABŞ və Avropaya arxa dönəcək və İran və Rusiya ilə yeni bir ittifaq quracaq və belə bir ittifaq ABŞ və Avropa üçün əsl kabusə çevrilə bilər. Nəticədə Şərqi Avropa və Asiya bütövlükdə ABŞ və Qərbi Avropanın təsir dairəsindən çıxarılacaq.

ABŞ və Türkiyə arasındakı münasibətlərdə böyük ehtimalla diplomatik təzyiq mexanizmlərindən istifadə ediləcək və siyasi-populist ritorika arxa plana keçəcək. Washington da Ankaranın NATO-dakı müttəfiqi olduğunu başa düşür. Ümumiyyətlə, NATO çərçivəsində ABŞ, Türkiyə də daxil olmaqla müttəfiqləri ilə işləməyə davam edəcəkdir. Unutmayaq ki, ABŞ-ın Türkiyədə İncirlik bazası var və Amerika onu saxlamaq niyyətindədir. Tramp administrasiyası dövründə ABŞ-ın Türkiyədəki mövcudluğunun azaldılması zərurəti barədə fikirlər bildirildi. Digər tərəfdən Biden, Türkiyənin regional işlərdə rolundan daha yaxşı istifadə etməyə çalışacaq. Çox güman ki, ABŞ Suriyaya qayıdacaq və ABŞ-ın Suriyaya dönməsi bu məsələdə Türk amilindən istifadə edilməsini nəzərdə tutur.

Nəhayət, ən vacib amil: Azərbaycan Avropanın enerji təhlükəsizliyində xüsusi rol oynayır. İtaliya, Yunanıstan, Bolqarıstan və digər Cənubi Avropa ölkələri Bakıdan neft və qaz alır. TAP layihəsi bu yaxınlarda başlandı. Bundan əlavə, Azərbaycan Türkmənistanla Xəzər dənizinin karbohidrogen ehtiyatlarının birgə işlənməsi barədə anlaşma memorandumu imzaladı. Bu, yaxın gələcəkdə zəngin təbii qaz ehtiyatları ilə Avropaya, Türkmənistana daxil olmaq üçün böyük perspektivlər vəd edir[38].

Əslində bu gün erməni faktorunun bölgədəki rolu nəzərəcarpacaq dərəcədə zəifləmişdir. Düzdür, erməni faktoru ABŞ-ın daxili siyasətində müəyyən rol oynayır. Məsələn, burada diaspor amilini aid etmək olar. Ancaq ABŞ liderləri realist siyasətə üstünlük verirlər və buna görə də Baydenin rəhbərliyi altında erməni faktorunu şışirtməyəcəyi düşünülür.

Vaşinqton Bayden dövründə Qarabağ məsələsində hansı addımları ata bilər? Son 30 illik təcrübə göstərir ki, ABŞ bu məsələdə siyasi və diplomatik sahədə fəal idi. Əslində ABŞ və digər Avropa aktyorlarının aktiv müdaxilə etmək imkanı azdır. Bu səbəbdən Amerikanın Qarabağ münaqişəsinin həllindəki rolunun kəskin şəkildə dəyişəcəyini düşünmürük. ABŞ 10 Noyabr tarixli üçtərəfli razılaşmanı tanıdı. Bundan sonra hərbi əməliyyatlar başlamazdan əvvəl mövcud status-quo-nu bərpa etmək cəhdləri real deyil. Azərbaycan Prezidentinin mövqeyi elədir ki, Qarabağ problemi artıq həll edilmişdir. Bundan sonra ABŞ ən yaxşı halda Ermənistanə maddi və mənəvi dəstək verə biləcək. Ermənistanə “azadlığa dəstək” adı altında 50-60 milyon dollar məbləğində yardım göstərə bilərlər. ABŞ və Avropanın Azərbaycana daha çox ehtiyacı var. Və böyük siyasətdə daimi dost yoxdur, daimi maraqlar var[5, s 258].

Co Biden ABŞ Prezidenti seçiləndə çoxları Ağ Evin yeni rəhbərinin həm daxili, həm xarici siyasətində edəcəyi düzəliş və dəyişikliklərin iki dövlətin əlaqələrinə mənfi təsir edəcəyini düşünürdü. Ancaq bunun yanlış düşüncənin olduğu aydınlaşması çox çəkmədi. Azərbaycan Xəzər hövzəsində mühüm bir oyunçu, Qarabağdakı antiterror əməliyyatının qalibidir. ABŞ Azərbaycanın bölgədəki strateji mövqeyini yaxşı bildiyi üçün və Joe Biden də bunu görməzdən gələ bilməzdi.

Belə ki, Co Baydenin İlham Əliyevə bayram təbrik məktubu göndərməsi bir daha təsdiq edir ki, ABŞ Azərbaycanla əməkdaşlığı davam etdirmək öhdəliyinin göstəricisidir. Co Biden Azərbaycanın güclü bir qalib dövlət olduğunu, bölgədəki meqayihələr üçün fikir müəllifi olduğunu və onların həyata keçirilməsində də mühüm rol oynadığını çox yaxşı başa düşür.

Bu münasibətlərin inkişafında ciddi bir dövrə qədəm qoyduğumuzu güman etmək olar. Xatırladaq ki, "Əsrin müqaviləsi" də Demokratlar Partiyasından Bill Klintonun çox mühüm siyasi dəstəyi ilə imzalandı və həyata keçirildi. O zaman bölgədəki vəziyyət olduqca həssas idi. Və bu gün təhlükəsizliklə bağlı ümumi narahatlıqlar mövcuddur və ABŞ Administrasiyasının regional sabitlik istiqamətində Azərbaycanla işi davam etdirmək niyyəti aydındır.

Prezident İlham Əliyevi təbrik məktubunda Co Bayden erməni ümidləri qırdı. Erməni lobbisi Co Baydenin ABŞ prezidenti vəzifəsinə başladığı anda 44 günlük müharibənin nəticələrinə zidd qərarlar verəcəyini düşünürdü. Cənab Baydenin Ermənistan dövləti və Azərbaycan Respublikası arasında sülhü çiçəklənən və dinc gələcək naminə təşviq etmək üçün səy göstərəcəyini söyləməsi reallığın tanınması kimi başa düşülə bilər[38].

ABŞ 2020-ci il 9 noyabr tarixində verdiyi açıqlamasında əks olunan məsələləri həyata keçirmək istəyir. Digər bir vacib məqam da Joe Biden-in Azərbaycanın həyata keçirdiyi iqtisadi, siyasi və sosial islahatları dəstəklədiyini ifadə etməsidir. ABŞ üçün Xəzər dənizində 370.000 kvadrat metr ərazidə həyata keçirilən böyük enerji layihələrinin təhlükəsizliyi vacibdir. km və yeni İdarə bu layihələrin əsas müəlliflərindən biri olan Bakıya açıq dəstəyini ifadə edir.

ABŞ hələ də ikili standartlara üstünlük verir, regionda Rusiya ilə ortaq dil tapmaq əvəzinə onu əsas təhlükə hesab edib təcavüzkar Ermənistan rəhbərliyi ilə yaxın münasibətlər qurur. Bu səbəblərdəndir ki, Azərbaycanda bir sıra ekspertlər Amerika ilə əlaqələrin vacibliyini vurğulamaqla yanaşı, rəsmi Vaşinqtonun regionla bağlı siyasətini konkretləşdirdiyinə şübhə ilə yanaşırlar. Həmin bağlılıqda ABŞ-da hazırlanan başqa bir məruzədəki bir proqnoz maraq doğurur. Amerikanın kəşfiyyat üzrə Milli Şurası bu ilin mart ayında "Global Trends 2040" adlı məruzə dərc edib. Məruzədə göstərilir ki, yaxın 20 ildə beynəlxalq münasibətlər "xaotik və qeyri-stabil" olacaq.

Belə çıxır ki, Amerikanın özündə yaxın müddətdə dünya miqyasında böyük güclərin münasibətlərinin nizamlanacağına inanmırlar. O halda təbii ki, ayrı-ayrı regionlarda da onların əməkdaşlığı çətin ki, baş tutsun. Hələlik biz bunun konstruktiv bir gedişatını görə bilmirik. Azərbaycan rəhbərliyinin intensiv və çevik formullara dayanan əməkdaşlıq təklifləri eşidilməli və qəbul edilməlidir. Bu təkliflərin regionu sabitliyə qovuşdurmaq potensialı, məzmunu və reallaşma mexanizmləri var.

Deməli, ABŞ-Azərbaycan münasibətlərinin də müsbət istiqamətdə inkişaf etməsi üçün rəsmi Vaşinqton Bakının atdığı addımlara ciddi önəm verməlidir. Burada yalnız tələm-tələsik bəyanatlar vermək kifayət etmir. Konkret addımlar atılmalı və proqramlar razılaşdırılmalıdır. Rəsmi Bakı bu cür əməkdaşlığa həmişə hazırdır.

Bunların fonunda Amerika regionda Azərbaycanın həyata keçirdiyi bərpa işlərinə və Ermənistanla münasibətlərin konstruktiv məcraya istiqamətlənməsi üzrə atdığı addımlara real dəstək vermədir. Həmin aspektdə ATƏT-in Minsk qrupu vasitəsilə regionda hansısa dolaşdırıcı işlər görməkdən çəkinilməlidir. Çünki son vaxtlar tez-tez eşidirik ki, Qərbdə "Dağlıq Qarabağda qalıcı sülh üçün həmsədrilər fəallıqlarını artırmalıdırlar" deyirlər. O mənada ki, hələ münaqişə tam həll edilməyib və həmsədrilər işə qarışmalı, Ermənistanı biabırçı məğlubiyyətdən çıxarmalıdırlar. Bununla yenidən təcavüzkarla təcavüzə məruz qalanı eyni statusa gətirməyə çalışırlar.

Uğurlu bir tarazlıq siyasəti həyata keçirən Bakı, dünyanın ən böyük güc mərkəzlərindən biri olan Vaşinqtonla da əməkdaşlığa yaxınlaşır və sevindirici haldır ki, ABŞ Azərbaycanın əhəmiyyətini açıq şəkildə elan edir.

2021-i il 18 oktyabr tarixində Co Bayden Prezident İlham Əliyevə təbrik məktub ünvanlamışdı. Məktubda Co Bayden iki ölkənin Azərbaycanın müstəqilliyinin bərpa edilməsindən ötən 30 il ərzində bir sıra sferalarda – “təhlükəsizlik, enerji və demokratik idarəetmə məsələlərində birgə çalışdıqlarını” vurğulamışdı. O cümlədən Amerika Prezidenti “Cənub Qaz Dəhlizinin işə salınması ilə Azərbaycanın

Avropanın enerji şaxələndirilməsinə verdiyi töhfələri və Xəzərdəki yatağın Türkmənistanla birgə kəşfiyyatına və işlənməsinə dair imzaladığı Anlaşma Memorandumunu qətiyyətlə dəstəklədiklərini” ifadə etmişdi. C.Bayden belə bir ümidini də ifadə edib ki, koronavirus pandemiyasından və ermənistanla müharibədən Azərbaycan firavan bir dövlət kimi çıxacaqdır.

Təbii ki, Amerika Prezidentinin Azərbaycanla münasibətləri inkişaf etdirməkdə maraqlı olması müsbət haldır. Lakin Vaşinqtonun dediklərində səmimi olması da mütləq şərtidir. Məsələn, Azərbaycanla təhlükəsizlik, enerji, nəqliyyat və digər sahələrdə əməkdaşlıqda maraqlı olan tərəf, Azərbaycanın haqlı mövqeyini də birmənalı dəstəkləməlidir. Eyni zamanda, Azərbaycan Əfqanıstanda NATO tərkibində terrora qarşı mübarizə aparırsa, bu təşkilata üzv olan ölkələr də şərtsiz Azərbaycanın terrora qarşı apardığı savaşa dəstək verməli idilər. Bəzi istisnalar nəzərə alınmasa, bu hiss olunmadı. Nəhayət, Azərbaycanı qonşuları ilə sülh şəraitində yaşamağa səsləməyə ehtiyac yoxdur. Çünki Azərbaycan müstəqillik əldə edəndən həm qonşuları, həm də istənilən başqa dövlətlə yalnız sülhpərvər davranıb. Bunun əvəzində Vaşinqtonun təcavüzkar Ermənistanın sülh yoluna tam olaraq gəlməsinə yardım etməsi daha faydalı olardı[15].

Co Baydenin Prezident İlham Əliyevə məktubu, qarşıdakı dövrdə Azərbaycanla müxtəlif sahələrdə əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsinin ABŞ üçün prioritet olduğunu göstərir. Əlaqələrin möhkəmləndirilməsi ABŞ-ın Cənubi Qafqaz-Xəzər məkanında siyasi prioritetlərindən biridir. Bu da AŞB üçün Bakının əhəmiyyətli olduğunu bir daha sübut edir.

Bu gün rəsmi Vaşinqton bölgədə yaranmış vəziyyəti-ikinci Qarabağ müharibəsinin nəticələrini, Azərbaycanın qazandığı qələbənin nəticələrini qiymətləndirir. Bundan sonra Ermənistan və Azərbaycan arasında daimi sülh şəraitinin davam etdirilməsi üçün səy göstərəcəyini bildirir. Bir sözlə, Vaşinqton Ermənistana real vəziyyətlə barışmağı təklif edir. 44 günlük müharibədə qalib gələn Azərbaycan, Xəzər dənizi hövzəsində sabitlik və təhlükəsizliyin və Avropada enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsində

mühüm rol oynayan enerji layihələrində əsas rol oynayır. Bu baxımdan real vəziyyəti dərk etməyin vacibliyi Ermənistanla çatdırılır. Cənub Qaz Dəhlizi bütün tərəflərə fayda gətirən bir layihədir, enerji təhlükəsizliyini təmin edir və Vaşinqton bu layihənin davamlılığı ilə maraqlanır.

ABŞ Azərbaycanla təhlükəsizlik məsələlərində uzun zamandır əməkdaşlıq edir. Bu məsələdə Azərbaycana çıx güvənir. Co Bidein bir məktubuna nəzər yetirək: Mənim rəhbərliyim ümumi təhlükəsizlik məsələlərini və regional barışığı həll etmək üçün Azərbaycanla işləyəcək.

Azərbaycan Əfqanıstandakı əməliyyatlara maddi-texniki dəstək verir. Azərbaycan tərəfindən göndərilən hərbiçiləri NATO qoşunları ilə bir yerdə bu ölkədə sülhün və təhlükəsizlik şəraitinin yaradılmasında yaxından iştirak edirlər.

Nəticə olaraq deyə bilərik ki, Azərbaycan ən vacib oyunçularından biridir və Co Bayden bu amili görməzdən gələ bilməzdi. Co Bayden təbrik məktubunda Bakı ilə ortaq olmaq niyyətini nümayiş etdirdi və Azərbaycanın Cənubi Qafqaz bölgəsindəki liderliyini tanıdı. Ortaq dəyərlərə və hədəflərə səslənən çağırışların davam etdiyi bir dövrdə Prezidentin Azərbaycan xalqına, Prezident İlham Əliyevə təbrik etməsi də Bakını dəstəkləmək kimi qiymətləndirilə bilər. ABŞ-ın Azərbaycana enerji məsələlərində də xüsusi dəstəyini vurğulamaq yerinə düşər.

Dünya güc mərkəzləri Azərbaycanla nəzərdən keçirilir və Co Baydenin Novruz bayramı münasibətilə təbrik etməsi bunu bir daha təsdiqləyir. İqtisadiyyatı şaxələndirmək və Xəzər dənizinin enerji potensialını inkişaf etdirmək səylərinizi də dəstəkləyirik. ABŞ iqtisadi əməkdaşlıq üçün yeni imkanları araşdırmaq istəyir dedi. Bu açıq bir ifadə Vaşinqtonun Azərbaycanla yeni əməkdaşlıq imkanlarını araşdırmaq niyyətində olduğunu.

Aydındır ki, ABŞ Azərbaycanı sabitliyə və təhlükəsizliyə mühüm töhfə verən, global miqyasda mühüm təşəbbüslər göstərən və ortaya çıxan problemlərin həllində praktik dəstək verən güclü, dinamik inkişaf edən bir ölkə kimi qəbul edir. COVID-19 pandemiyasına qarşı mübarizədə Azərbaycanın beynəlxalq səviyyədə tutduğu mövqe,

habelə ölkənin bölgədə və onun hüduqlarından kənarda Avrasiyanın enerji təhlükəsizliyinə verdiyi böyük töhfə ABŞ-ın nəzərindən qaça bilməz. Bu səbəbdən də Baydenin məktubu Vaşinqtonla Bakı arasında münasibətlərin və iş birliyinin "yol xəritəsi" sayıla bilər.

## NƏTİCƏ

Azərbaycan regionda iqtisadi inkişaf, hərbi strategiya və təhlükəsizlik ilə bağlı oxşar fikirlərə malik olan strateji müttəfiqdır. İki ölkə amerikalı investorların hər zaman müdafiə olunduğu və öhdəliklərinin yerinə yetirildiyi bütün böyük enerji layihələrində ortaq olmuşdur. Artıq çox uzun müddətdir ki, Azərbaycanda biznes investisiyaları üçün sabit mühit mövcuddur. Ölkə, bütün dünyadakı siyasi çalkantılar boyunca sabit qaldı və "Doing Business" hesabatına görə bir iş qurmaq üçün ən yaxşı şərtlərə görə hələ də ilk beşlikdədir.

Azərbaycanla bağlı diqqət çəkən bir fakt "Əsrin Müqaviləsi"dən sonra heç bir müqavilənin dəyişdirilməməsidir. Bu, neft və qaz dünyasında nəzərəcarpacaq bir uğur hesab olunur, çünki neftin bir barreli 120 dollar olanda investorlara və tərəfdaşlara vədlər verildi və vədlər minimum 27 dollar səviyyəsində saxlandı. Bu, bütün ölkə iqtisadiyyatının uzun müddət neft ixracından asılı olduğu zaman xüsusilə əhəmiyyətli dir.

Bu gün Azərbaycan bazarına investor baxımından girmək üçün əlverişli zamandır. Bu gün nisbətən keçmişdə olduğu üçün yaxşı uzunmüddətli əsaslara malik bir iqtisadiyyata kapital yerləşdirmək üçün yaxşı bir şans var. 2016 -cı ilin iki böyük devalvasiyası iqtisadiyyatı sarsıtsa da, ölkə devalvasiya quru yamasından yaxşı çıxır və 2017 -ci ildə 1,5% artacağı proqnozlaşdırılır. Ümumilikdə ÜDM müsbət tendensiyadadır və 2016 -cı ildə 35 milyard dollar təşkil edir. 2017-ci ildəki əsas artım qeyri-neft sektorudur.

İran, Rusiya və Türkiyəyə birbaşa çıxışı olan, Çin və Avropaya asan çıxışı olan Azərbaycanın regional mövqeyi onu əsas kəsişmədə qoyur. Başqa sözlə, potensial investorlar heç bir bazara çıxmaqda çətinlik çəkməyəcəklər, xüsusən də ölkə artıq

qloballaşmanın tərəfdarıdır. Həmçinin, Azərbaycanda iş görən investorlar üçün əsas imtiyaz ixracata yönəlmiş birbaşa xarici investisiyalar statusu olmasıdır. Malların, karbohidrogenlərin və xidmətlərin Azərbaycan ərazisindən keçmə ehtimalı çox böyükdür və böyük ehtimalla bölgədə "oyun dəyişdirən" olacaqdır. Bundan əlavə, digər MDB ölkələri ilə Çindən Mərkəzi Asiya vasitəsilə Azərbaycana və daha sonra Avropaya yüklərin asan daşınmasını təklif edə biləcək sərbəst ticarət müqavilələri mövcuddur.

Amerika rəhbərliyi amerikalı iş adamlarının və investorların Azərbaycanı necə qəbul etməsinə böyük təsir göstərə bilər. ABŞ-Azərbaycan Ticarət Palatasının (USACC) 2017-ci ilin mart ayında Vaşinqtonda keçirilən illik Konfransı zamanı təqdim olunan 60-dan çox məruzəçi də bu vacib mesajı gücləndirdi. Düşüncə mərkəzləri ictimaiyyətini, akademikləri, alimləri, hökumət rəsmilərini və iş adamlarını təmsil edən nətiqlər Azərbaycanla iqtisadi və işgüzar əlaqələrin artırılmasının vacibliyini vurğuladılar.

Azərbaycan coğrafi ərazi baxımından nisbətən kiçik bir ölkədir, lakin rəqabət qabiliyyəti, sabitlik və dünya səviyyəli infrastruktura malik iqtisadi gücü baxımından həmişə lider mövqeləri tutmuşdur. Müstəqilliyin ilk günlərindən etibarən Azərbaycan Amerika şirkətlərinə neft -qaz, tikinti, kənd təsərrüfatı, aviasiya və digər sahələrdə minlərlə müqavilə bağladı və indiyədək ABŞ -in 200 milyard dollardan çox sərmayəsini qorudu.

ABŞ 2016 -cı ildə Azərbaycana cəmi 434 milyon dollar dəyərində məhsul ixrac etdi. Lakin qarşıdakı on ildə bu rəqəmləri 5-6 dəfə artırmaq potensialı var. İqtisadiyyatın dövlət rəhbəri İlham Əliyevin təklifi irəli sürülən “Yeni Strateji Yol Xəritəsi” ndə öz əksini tapan resurslara əsaslanan məhsuldarlığa əsaslanan modelə keçməsi nəticəsində Azərbaycan son iki ildə əhəmiyyətli dəyişikliklərə məruz qalmışdır. ABŞ şirkətləri yeniliklərini, məhsullarını və xidmətlərini sata bilər və liberal siyasət və qanunlardan istifadə edə bilərlər.

Azərbaycan 2015-ci ildə Bakı-Tbilisi-Ceyhan, 2014-cü ildə Cənub Qaz Dəhlizi və bu gün Transxəzər Ticarət və Tranzit marşrutu ilə başlayan Qərb şirkətlərinə və bazarlarına öz infrastrukturunu və qaynaqlarını hər zaman təklif etmişdir. ABŞ-ın Azərbaycanın

şaxələndirilmiş iqtisadiyyatına olan milli marağı Şərq-Qərb və Şimal-Cənub ticarətinin və biznesinin daha böyük potensialını həyata keçirməyə kömək edəcək. Müntəzəm siyasət təhlili və strateji konsepsiyalar vasitəsilə əməkdaşlığı gücləndirmək üçün ABŞ tərəfinin yüksək səviyyəli rəsmi iştirakı zəruridir və vacibdir.

## **İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT**

### **Azərbaycan dilində**

1. Abdullayev Ş. Amerika Birləşmiş Ştatlarının iqtisadiyyatı. BAKI: Elm və təhsil, 2021, -276 s.
2. Həsənov Ə. Azərbaycanın müasir beynəlxalq münasibətləri və xarici siyasəti. - İkinci nəşr. - Bakı: "Zərdabi LTD" MMC, 2013. - 1008 s. - ISBN 978-9952-34-100-3.
3. Hacıyev, S. "TÜRKİYE'NİN ORTA ASYA POLİTİKASI KÜRESELLEŞME FONUNDA." TURAN-SAM 3.12 (2011): 79-87.
4. Mahmudlu, Ceyhun, and Aqil Əhmədov. "" BEŞ GÜNLÜK MÜHARİBƏ" NİN CƏNUBİ QAFQAZ DÖVLƏTLƏRİNƏ TƏSİRİ." Journal of Qafqaz University 29 (2010).
5. Mamedov N. Xarici siyasət: Gerçəklər və Gələcəyə baxış. - Bakı: Qanun Nəşriyyatı, 2013. -- 264 s. - ISBN 978-9952-26-519-4 .

### **Türk dilində**

6. Babayeva, Vefa. Haydar Aliyev Dönemi Türkiye-Azerbaycan İlişkileri. MS thesis. İstanbul Ticaret Üniversitesi, 2013.
7. İyikan, N. "ABD'nin Azerbaycan İlişkilerine Etki Eden Parametreler." Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 21 (2009): 255-267.
8. Mardanov, S Yazar, and Çağrı Tez Danışmanı ERHAN. Azerbaycan-ABD ilişkileri ve Azerbaycan'da ABD algısı. Diss. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 2012. S-273
9. Özsoy, Bahar. "Hazar Denizi Meselesi Bağlamında Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Siyasi ve Ekonomik İlişkiler." Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi 8.1 (2019): 451-468.
10. Telli, Azime. "Azerbaycan Enerji Diplomasisi." Enerji Diplomasisi (2015): 347.

## İngilis dilində

11. Alakbarov, Elnur. An analysis of foreign trade and economic growth in Azerbaijan. Diss. DEÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü, 2010.s-218
12. Abbasov R., Muradova M. Police Squash Election Sit-Down Protest. Eurasianet. —November 62005// [http://www.eurasianet.org/azerbaijan/news/police\\_20051128.html](http://www.eurasianet.org/azerbaijan/news/police_20051128.html)
13. After the Summit; Excerpts From Bush's Ukraine Speech: Working "For the Good of Both of Us". — New York Times. — August 2, 1991
14. Azerbaijan: After More Than 20 Years, IDPs Still Urgently Need Policies to Support Full Integration. — Internal Displacement Monitoring Center. — March 26, 2014
15. Azerbaijan-US Relations. — Embassy of the Republic of Azerbaijan to the United States of America // <http://www.azembassy.us/foreign-policy/azerbaijan-us-relations.html>
16. Bush G. W. Second Inaugural Address. Speech. — Washington DC. January 20, 2005. — NPR // <http://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=4460172>;
17. Christopher W. Securing US Interests While Supporting Russian Reform. Speech. — Chicago, Illinois. March 22, 1993.
18. Clover C. Russia Announces "Spheres of Interest". — Financial Times. — August 31, 2008 // <https://www.ft.com/content/e9469744-7784-11dd-be24-0000779fd18c>.
19. Corruption Perceptions Index 2000. — Transparency International. — September 12, 2000 // [https://www.transparency.org/research/cpi/cpi\\_2000/0/](https://www.transparency.org/research/cpi/cpi_2000/0/)
20. Cornell S., Jonsson M. (ed.) Conflict, Crime, and the State in Postcommunist Eurasia. — Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2014. — P. 103.
21. Department of State: 2014 Investment Climate Statement. — U. S. Department of State. — June 2014 // <https://www.state.gov/documents/organization/229020.pdf>;

22. Development Group, National Energy Policy: Report of the National Energy Policy Development Group. — Washington, DC: Government Publishing Office, May 2020 // <https://www.nrc.gov/docs/ML0428/ML042800056.pdf>

23. Extension of Waiver of Section 907 of the FREEDOM Support Act With Respect to Assistance to the Government of Azerbaijan. Press release. — U. S. Department of State. — December 30, 2003

24. Fact Sheet: President Bush's Freedom Agenda Helped Protect the American People. — White House // <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/infocus/freedomagenda/>

25. F. Stephen Larrabee, Ian O. Lesser. Turkey's foreign policy in an age of uncertainty.- Orta Şərq Dövlət Siyasəti Mərkəzi (Rand Korporasiyası). - 2003. - S. 116. - 218 s.

26. Global Refugee Trends: Statistical Overview of Populations of Refugees, Asylum-Seekers, Internally Displaced Persons, and Other Persons of Concern to UNHCR. — United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). — June 9, 2006. S-139

27. Hilzenrath D. S., Graham B. Bush to Receive Azerbaijan's Leader. — Washington Post. — April 28, 2006 // <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/04/27/AR2006042702215.html>; National Energy Policy

28. Higgins A. In Russia's "Frozen Zone", a Creeping Border With Georgia. — New York Times. — October 23, 2016

// <https://www.nytimes.com/2016/10/24/world/europe/in-russias-frozen-zone-a-creeping-border-with-georgia.html>

29. Heather S. Gregg, The United States and its economic power. Interuniversity International Migration Committee 2002. - S. 22 -- 35 s.

30. Karmanau Y., Isachenkov V. Russia-Belarus Rift Grows as Putin Loses Patience. — Associated Press. — February 18, 2017 // <http://bigstory.ap.org/article/04fc05845d3b449aa202c7a01ceccefb/russia-belarus-rift-grows-putin-loses-patience>

31. Morningstar R. Address to CERA Conference. Speech. — Washington, DC. December 7, 1998.
32. Mamadov E. EU and Azerbaijan: Breaking Up or Muddling Through? — Eurasianet. — September 16, 2015 // <http://www.eurasianet.org/node/75116>
33. Mazneva E., Shiryayevskaya A. Dominating European Gas for Two Decades. — Bloomberg. — February 28, 2017 // <https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-03-01/putin-s-russia-seen-dominating-european-energy-for-two-decades>
34. Memorandum on Deepening the Defense and Security Partnership Between the United States of America and Georgia. — U. S. Embassy in Georgia. — July 6, 2016 // <https://ge.usembassy.gov/memorandum-deepening-defense-security-partnership-united-states-america-georgia-july-6/>
35. Novruz Mammadov: EU, Which Proposes Association Agreement, Once Refused to Recognize Azerbaijan's Territorial Integrity. — Kaspi. — February 22, 2017 // <http://www.kaspi.az/en/novruz-mammadov-eu-which-proposes-association-agreement-once-refused-to-recognize-azerbaijans-territorial-integrity/>
36. Nazarli A. Talks on New EU-Azerbaijan Agreement to Start Soon. — AzerNews. — January 17, 2017 // <https://www.azernews.az/nation/107673.html>
37. Putin's Prepared Remarks at 43rd Munich Conference on Security Policy. Speech. Munich, Germany. February 12, 2007. — Washington Post // <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/02/12/AR2007021200555.html>
38. President Aliyev: Azerbaijan Refused From EU Association for the Higher Level of Partnership. — ABC.az. — January 24, 2014 // <http://abc.az/eng/news/78895.html>
39. Svante E. Cornell. Small nations and big powers: a study of the ethno-political confrontation in the Caucasus. - Routledge, 2001. - S. 368. - 480 s. - ISBN 0700711627 , 9780700711628.

40.Thomas De Waal. Qara bağ: Ermənistan və Azərbaycan sülh və müharibə yolu ilə . - NYU Press, 2003. - S. 234, 276. - 337 s. - ISBN 0814719457 , 9780814719459.

41.Tobias Debiel, Axel Klein, Stiftung Entwicklung und Frieden. Kövrək sülh: dövlət uğursuzluğu, şiddət və böhran bölgələrində inkişaf . - Zed Kitabları, 2002. - S. 103. - 234 s. - ISBN 184277171X , 9781842771716.

42.Thomas De Waal. Qara bağ: Ermənistan və Azərbaycan sülh və müharibə yolu ilə. - NYU Press, 2003. - S. 276. - 337 s. -ISBN 0814719457, 9780814719459.